

Veteläinen Aino

Uskonnonopetus muutoksessa?

Pro Gradu - tutkielma
KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA
Teknologiapainotteinen luokanopettajakoulutus
2023

Oulun Yliopisto,
Kasvatustieteiden tiedekunta
Uskonnonopetus muutoksessa? (Aino Veteläinen)
Pro gradu -tutkielma, 50 sivua
Maaliskuu 2023

Tässä pro gradu –tutkielmassa kuvataan katsomusopetuksen nykytilaa ja sen ongelmakohtia. Tarkoituksena on kartoittaa nykyisen uskonnonopetuksen uudistamistarpeita sekä esitellä vaihtoehtoisia opetusmalleja. Nykyinen katsomusopetus koostuu tunnustuksettomasta uskonnonopetuksesta sekä elämäkatsomustiedosta. Opetus määräytyy oppilaalle hänen oman vakaumuksellisen jäsenyytensä perusteella.

Tämän tutkielman perusteella voidaan todeta nykyisen mallin tukevan erityisesti vähemmistöuskontoja, antaen kaikille mahdollisuuden osallistua katsomusopetukseen. Kumminkin nykyisellä mallilla on ongelmakohtia liittyen yhdenvertaisuuteen, oppiaineen suosioon, opettajien pätevyyteen sekä oppimateriaalien vähyyteen. Lisäksi opetusta varjostaa evankelisluterilaisen opetuksen oppilasmäärien väheneminen ja islamin sekä elämäkatsomustiedon oppilasmäärien kasvu. Tämä demografinen muutos pakottaa tekemään muutoksia nykyiseen opetukseen pitkällä ja lyhyellä aikavälillä. Lisäksi kysymys yhdenvertaisuudesta nousee esille puhuttaessa evankelisluterilaisen opetuksen erityisasemasta. Tähän ratkaisuna on esitetty luopumista katsomukselliseen jäsenyyteen perustustuvasta opetuksesta. Opetusta voitaisiin muuttaa kaikille yhteiseen katsomusopetukseen ja näin kunnioittaa aiempaa enemmän oppilaan ja huoltajan omaa valintaa.

Ensimmäisenä tutkielmassa tarkastellaan katsomusopetuksen lähtökohtia peruskoulussa. Kerrotaan, millainen on uskonnonopetuksen historia ja miten se on vaikuttanut siihen, että uskontoa koetaan olevan tärkeää opettaa peruskoulussa vielä tänäkin päivänä. Tutkielmassa esitellään Opetushallituksen luomaa Perusopetuksen opetussuunnitelmaa sekä sen tavoitteita ja asiasisältöjä. Katsomusopetukseen liittyy paljon suomalaisia ja kansainvälisiä lakeja, jotka määrittävät, kuinka opetusta tulee tarjota koulussa ja yhteiskunnassa. Tutkielmassa kootaan näitä yhteen luoden siten kattavan kokonaisuuden opetuksen nykyisestä tilasta.

Pitkän aikavälin ratkaisuna katsomusopetukselle esitellään viisi katsomusopetuksen didaktista mallia, josta yksi on nykyinen malli. Yhteiskunnallisessa keskustelussa suosittu vaihtoehto nykyiselle opetukselle on katsomusaineiden yhdistäminen kaikille yhteiseksi oppiaineeksi. Tutkielmassa arvioidaan ja vertaillaan erilaisia didaktisia malleja kokoamalla tutkimustietoa Euroopasta sekä erityisesti pohjoismaista. Lopuksi kootaan näiden tietojen varassa pohdinta siitä, miten nykyistä opetusta tulisi kehittää.

Tutkielma on teoreettinen tarkastelu siitä, millainen on uskonnonopetuksen historia, mitkä ovat opetuksen lähtökohdat ja millaisia vaihtoehtoisia katsomusopetuksen didaktisia malleja on esitetty.

Avainsanat: Uskonnonopetus, uskonto, perusopetus, katsomusopetus, ainedidaktiikka, elämäkatsomustieto

Sisältö

Sisältö	3
1 Johdanto	4
2 Katsomusaineiden opetus peruskoulussa	8
2.1 Uskonnonopetuksen historia	8
2.2 Miksi uskontoa opetetaan peruskoulussa?.....	12
2.3 Uskonnonopetuksen opetussuunnitelma, tavoitteet ja asiasisällöt	14
2.4 Elämäkatsomustieto.....	18
2.5 Lait ja asetukset	20
2.6 Oppilasmäärät katsomusopetuksessa.....	23
3 Katsomusopetuksen didaktiset mallit	25
3.1 Yhteinen katsomusopetus kaikille uskontokunnasta riippumatta.....	27
3.2 Uskontosidonnainen uskonnonopetus – nykyinen malli	31
3.3 Peruskoulussa ei uskonnonopetusta	33
3.4 Vapaus valita tunnustuksellinen opetus tai elämäkatsomustieto.....	33
3.5 Katsomusopetus vapaaehtoista	36
4 Johtopäätökset	37
4.1 Lyhyen aikavälin ratkaisuja katsomusopetukseen.....	37
4.2 Pitkän aikavälin ratkaisuja katsomusopetukseen.....	39
5 Pohdinta	41
Lähteet	44

1 Johdanto

Salmenkiven ja Åhsin (2022) tekemässä selvityksessä katsomusaineiden nykytilasta ja sen uudistamistarpeista todetaan, kuinka nykymuotoisessa katsomusaineiden opetuksessa on paljon hyvää, mutta myös varteenotettavia ongelmakohtia. Selvityksessä havaitut ongelmakohdat liittyvät etenkin oppilaiden yhdenvertaisuuteen ja epätasa-arvoon. Nykyisessä opetusmallissa oppilaat jaetaan katsomuksellisen jäsenyyden perusteella oman vakaumuksen mukaiseen katsomusopetukseen. Jos oppilas ei kuulu mihinkään uskontokuntaan, hän osallistuu elämäkatsomustiedon opiskeluun (Tomperi, 2013, s. 64–65). Nykyinen malli, jossa oppilaat määrätään vakaumuksellisen jäsenyyden perusteella eri oppimääriin, tulee aiheuttamaan tulevaisuudessa haasteita katsomusaineiden nykyiselle didaktiselle mallille (Salmenkivi & Åhs, 2022, s. 212). Haasteita aiheuttavat opettajien vähäinen pätevyys etenkin vähemmistöuskontojen opettamiseen, opetusjärjestelyt sekä taloudelliset resurssit (Salmenkivi & Åhs, 2022; Hemmilä, J. 2006).

Rissanen, Ubanin ja Poulterin (2019, s. 203–216) artikkelissa kerrotaan, että suurin osa suomalaisista islamin uskoisista ei kuulu uskonnolliseen rekisteriin. Tämä aiheuttaa haasteita pohdittaessa sitä, mihin katsomusopetukseen heidän kuuluisi osallistua. Suuri joukko muslimeista osallistuu koulussa annettavaan islamin opetukseen, vaikkei kuulukaan uskonnolliseen yhdyskuntaan virallisesti. Tilanne evankelisluterilaisen oppilaan kohdalla on eri; jos oppilas kuuluu evankelisluterilaiseen kirkkoon, hänen on osallistuttava evankelisluterilaiseen uskonopetukseen, eikä hän saa valita esimerkiksi elämäkatsomustietoa, vaikka haluaisi. Sen sijaan muilla uskontokunnilla on aina mahdollisuus valita evankelisluterilainen katsomusopetus omasta uskontokunnasta riippumatta. Tämä laittaa eri uskontokuntien oppilaat eriarvoiseen asemaan. Nykyinen malli sulkee pois evankelisluterilaisen oppilaan mahdollisuuden osallistua muuhun kuin oman uskontokunnan opetukseen. (Rissanen, Ubani & Poulter, 2019) Koulun antamat arvot perustuvat tasa-arvolle ja oikeudenmukaisuudelle (Opetushallitus, Perusopetuksen opetussuunnitelman ydinasiat), mutta opetussuunnitelmasta ja koulujen säännöksistä lähtien se asettaa oppilaita tässä oppiaineessa eriarvoiseen asemaan. Herää kysymys siitä, kuuluuko oppilaita ylipäättään luokitella toisista poikkeavaan opetukseen.

Suomalainen uskonnollinen identiteetti on muovautunut ja muuttunut viimeisten vuosikymmenten aikana (Kuusisto, Poulter & Kallioniemi, 2017, s. 110). Evankelisluterilaisen

kirkon tutkimuskeskuksen (2019) teettämässä kyselyssä todetaan, että suuri osa suomalaista määrittää itsensä kristityiksi enemmän kuin uskonnolliseksi. Tämä osoittaa sen, että kuuluminen uskontokuntaan ei ole suoraan yhteydessä henkilökohtaiseen katsomukseen. Uskonto on pikemminkin kulttuurinen kategoria, jonka sisälle mahtuu uskonnollisen katsomuksen lisäksi agnostismia ja ateismia (Ketola 2020b s. 69). Nykyisessä z-sukupolvessa on havaittavissa muutos verrattuna edellisiin sukupolviin. Nykyisellä sukupolvella nähdään olevan paljon monimuotoisempi käsitys omasta katsomuksellisesta identiteetistä (Kuusisto ym., 2017, s. 110). Yhä suurempi joukko nuoria suomalaisia määrittelee itsensä ei-uskonnolliseksi tai ateistiksi (Ketola, 2020a, s. 38–41). Tulevina vuosikymmeninä suomalaisten yhteiskunnallinen kehitys uskonnoissa tulee muuttumaan. Suomalaisten uskonnollisuuden muuttuminen aiheuttaa ongelmia uskonnonopettamiselle. Uskonnon opetuksen tulisi tukea omaa uskonnollista identiteettiä ja muuttua tämän yhteiskunnallisen muutoksen mukana. Tämänhetkinen opetusmalli tukee uskonnollista identiteettiä vain yhden uskonnon näkökulmasta. (Salmenkivi & Åhs, 2022) Voisiko kaikille yhteinen katsomusaine antaa oppilaille paremmin vastauksia omaan monimuotoiseen uskonnollisuuteen, kun opetus ei tapahtuisi minkään uskontokunnan mukaan? Tukisiko tämä oppilaan identiteettiä ja sen muodostumista paremmin?

Katsomusaineisiin liittyvä keskustelu jakaa kansaa kahtia ja synnyttää monesti vahvoja tunteita niin arkisessa kuin yhteiskunnallisessa keskustelussa. Kun käydään keskustelua asian tiimoilta, on muistettava, kuinka yhteiskunnallisen muutoksen rinnalla myös koulu on muuttunut viime vuosikymmenien aikana (Salmenkivi & Åhs, 2022, s. 17). On normaalia, että kansalaiset peilaavat uskonnon opetusta oman kokemuksen mukaan. Tilanne kouluympäristössä on tänä päivänä kuitenkin hyvin erilainen kuin esimerkiksi 10 vuotta sitten. Eri katsomuksia otetaan aiempaa paremmin huomioon ja uskontojen käsittelyssä ollaan sensitiivisiä. Ruokarukoukset ja virsien laulaminen oppitunneilla on jäänyt menneille vuosikymmenille, mitkä olivat omina kouluaikoinani 2000-luvulla vielä normi. Uskonnollisille tapahtumille, esimerkiksi joulukirkolle, täytyy järjestää vaihtoehtoista ohjelmaa sellaisille oppilaille, jotka eivät vakaumuksen vuoksi halua osallistua siihen (OPH-3903-2022). On muistettava lukiessa mediaa ja kommenttipalstoja, kuinka usein taustalla olevat tekijät eivät ole enää nykyisessä koulumaailmassa relevantteja. Tutkimuksessa halutaan tuoda esille tietoisuutta uskonnonopetuksen nykytilasta.

Uskonnot ja niihin liittyvät kiistakysymykset eivät ole tavattomia, ja vastakkainasetteluja koskien uskonnollisia arvoja on ollut läpi historian (Salmenkivi & Åhs, 2022, s. 13). Uskonnon

poistamisesta koulusta on keskusteltu ensimmäisen kerran jo sata vuotta sitten (Pyysiäinen, 1982 s. 20–21). Kuitenkin on todettava, että yhteiskunnallinen muutos katsomuksissa ja uskonnollisuudessa on ollut viime aikoina nopeaa. Globalisaatio, maahanmuutto, digitalisaatio ja sekularisoituminen ovat muovanneet suomalaista katsomuskenttää viime vuosien aikana. Jatkossa Suomi tulee edelleen monimuotoistumaan ja katsomuksellinen kenttä laajenee sen mukaan entisestään. Katsomuksellinen monimuotoisuus on nopeinta suurissa kasvukeskuksissa, kuten pääkaupunkiseudulla. (Salmenkivi & Åhs, 2022, s.13)

Uskonnonopetuksen tulee muuttua yhteiskunnallisen muutoksen mukana. Tällä hetkellä maallistuminen ja sen kehitys ovat myös lisääntymässä (Salmenkivi & Åhs, 2022, s. 42). Tulevaisuudessa Evankelisluterilaisen kirkon asema tulee heikentymään ja kun taas muut katsomukset esimerkiksi Islam tulee Suomessa lisääntymään (Salmenkivi & Åhs, 2022, s.13). Tämä muutos pakottaa uskonnonopetuksen koulun kentällä muuttumaan. Laadukkaan ja oppilaan identiteettiä vahvistavan opetuksen järjestäminen on haastavaa, sillä monimuotoisempi opetus haastaa opetuksen suunnittelua ja järjestelyä.

Uskonnollisen kentän moninaistuessa tarvitsisimme lisää päteviä opettajia sekä enemmän resursseja. Tällä hetkellä oppilaita siirrellään koulujen välillä koulupäivien aikana, koska oppilaan uskonnon opetusta järjestetään kaupungin sisällä vain tietyssä koulussa. Myöskin kiertävät uskonnonopettajat ovat tyypillisiä koulun kentällä. Voidaankin pohtia, olisiko kaikille yhteinen katsomusaine ratkaisu myös tähän ongelmakohtaan. Jos käytössä olisi yhteinen katsomusaine, oppilaiden tai opettajien ei tarvitsisi siirtyä kouluilta toisille – sen sijaan opetusta antaisi luokanopettaja, samalla tavalla kuin muissakin aineissa. (Salmenkivi & Åhs, 2022)

Uskonnot, yhteiskunta ja koulu ovat murroksen vaiheessa. Uskonnot tai uskonnollisuus eivät ole häviämässä, mutta ne muuttuvat jatkuvasti monimuotoisemmaksi. Nykyisiä ja monikulttuurisemman tulevaisuuden aiheuttavia haasteita uskonnonopetukselle tulisi ratkaista jo tässä vaiheessa. (Kuusisto, Puolter & Kallioniemi, s.110) Uskonnonopetukseen pitää tehdä muutosta ajatellen pitkän aikavälin kehitystä ja tutkimalla erilaisia katsomusaineiden didaktisia malleja. (Salmenkivi & Åhs, 2022, s. 8–9) Tasa-arvoon, oikeudenmukaisuuteen, opetuksen järjestelyyn, oppiaineen suosioon ja opetusmateriaaleihin liittyvät ongelmat kielivät siitä, että muutosta nykyiseen uskonnonopetuksen malliin tarvitaan.

Uskonnonopetusta voitaisiin muuttaa kehittämällä nykyistä mallia tai siirtymällä erilaiseen didaktiseen malliin. Keskustelua tämän asian tiimoilta onkin ollut jo useamman vuosikymmenen ajan, etenkin kun muut Pohjoismaat (Ruotsi ja Norja) ovat ottaneet askeleet

tunnustuksettoman katsomusaineen puolesta. Ratkaisisiko yhteinen katsomusaine nykyisen uskonnonopetuksen mallin ongelmat? Mitä ongelmia siihen mahdollisesti liittyy? Millaisia muita uskonnonopetuksen didaktisia malleja on? Millaisia lyhyen ja pitkän aikavälin ratkaisuja uskonnonopetukselle voidaan tehdä? Näiden kysymysten perusteella lähdin hahmottamaan tutkimuksen perustaa ja tutkimuskysymyksiä. Tutkimuskysymykset ovat:

1. Millaista katsomusopetus on tänä päivänä ja mitä ongelmia siihen liittyy?
2. Millaisia vaihtoehtomalleja nykyiselle katsomusopetukselle on?
3. Millaisia lyhyen ja pitkäaikavälin ratkaisuja uskonnonopetukselle on?

Tutkielmani lähtökohdat ovat kandidaatin työssäni, jossa tutustuin uskonnonopetuksen historiaan ja lähtökohtiin (Veteläinen, 2021). Kandidaatin tutkielmassani tein taustatyötä graduani ajatellen tutkiessani uskonnonopetuksen historiaa ja sitä, kuinka opetus on muovautunut tämänhetkiseen opetukseen. Tässä Pro gradu -tutkielmassa perehdytään uskonnonopetuksen didaktisiin malleihin tarkemmin ja pohditaan uskonnonopetusta ja sen tulevaisuuden ratkaisumalleja. Tutkielma on teoreettinen ja siinä tarkastellaan uskonnon opetuksen nykytilaa ja mahdollisia tulevaisuuden didaktisia malleja Tutkielmassa tarkastellaan mitä uskonnonopetus on tänä päivänä, millaisia tavoitteita opetukselle on, millainen oppiaine on elämäkatsomustieto ja millaisia perusteluja nykyiselle katsomusopetukselle on. Tutkielmassa esitetään, että jokaiseen uskonnonopetuksen didaktiseen malliin sisältyy sekä vahvuuksia että kehityskohteita. Tutkielman valossa ei voi antaa yhtä oikeaa ratkaisua siitä, millainen opetus olisi Suomen koulun kentälle toimivin. Tämän toteamiseen tarvitaan enemmän koulutuspoliittisia resursseja ja tutkimusta. Tutkielman tarkoitus on tarjota näkökulmaa uskonnonopetuksen tämän päiväiselle tilanteelle, sekä antaa teoreettista pohjaa yhteiskunnalliselle keskustelulle kokoamalla tämänhetkistä tietoa yhteen. Tutkimus osoittaa, että uskonnonopetuksen nykytilan tutkiminen ja kehittäminen on tarpeen, jotta sen kohtaamiin haasteisiin voidaan tulevaisuudessa vastata.

2 Katsomusaineiden opetus peruskoulussa

Katsomusaineita on kaksi, uskonto ja elämäkatsomustieto (Salmenkivi, 2007, s.85). Uskonnon opetus jakautuu yhdentoista uskonnon opetussuunnitelmiin ja oppimääriin. Erialaisten opetussuunnitelmien vuoksi katsomusaineiden opetuksen yhdistäminen on hyvin vaikeaa, koska sisällöt eri uskontokuntien välillä eroavat toisistaan (Laine, 2019). Uskonnon opiskeluun koulussa liittyy ja vaikuttaa koulukulttuuri, yhteistyö, opetussuunnitelmat, oppiaineen arvot, opetuksen tavoitteet, ajankohtaisuus ja opetusmenetelmät (Mård & Hilli, 2022, s. 243).

Oppilas opiskelee koulussa oman uskonnollisen jäsenyyden perusteella määräytyvää uskontokuntansa opetusta. Sen sijaan, jos oppilas ei kuulu mihinkään uskontokuntaan, hän osallistuu elämäkatsomustiedon opiskeluun. (Salmenkivi, 2007, s.84) Suomen uskonnonopettajien liiton (SUOL ry) sivuilla kerrotaan, että kaikissa eri uskontokuntien oppiaineissa opiskellaan maailmankatsomuksiin ja uskontoihin liittyviä sisältöjä. Eri uskontoryhmille on laadittu yhteinen valtakunnallinen uskonnon opetussuunnitelma ja oma tarkentava osio.

Tässä kappaleessa avataan oppiaineeseen vaikuttavia tekijöitä, sekä kerrotaan uskonnon ja elämäkatsomustiedon oppiaineen historiaa. Lisäksi kappaleessa kuvataan uskonnonopetuksen opetussuunnitelman tavoitteita ja sisältöjä, jotka ovat luomassa raameja koulussa tapahtuvalle opettamiselle ja opiskelulle. Kappaleessa pohditaan yhteiskunnallisesti polttavaa kysymystä siitä, miksi uskontoa ylipäätään opiskellaan peruskoulussa ja pohditaan, millaisia sosiologisia perusteluja uskonnonopiskelulle on.

2.1 Uskonnonopetuksen historia

Suomessa – kuten muissakin Euroopan maissa – koululaitos on syntynyt kirkon toiminnan pohjalta (Kallioniemi, 2005, s. 12). Uskonnon säännöllinen opetus on alkanut Suomessa 1200-luvulla. Tällöin opetus järjestettiin koulun ylläpitämässä katedraalikouluissa, luostareissa sekä kaupunkilaiskouluissa. Reformaatio eli uskonpuhdistus 1500-luvulla voimisti tarvetta järjestelmälliselle opetukselle. Suomessa Martti Lutherin (1483-1546) opetuksessa ollut Mikael Agricola (1510-1557) vaati, että jokaisen kansalaisen tulisi päästä kouluun sekä oppia lukemaan. Lisäksi hänen mukaansa opetuksen tuli olla enemmän yhteiskunnallista kuin kirkon vallan alla tapahtuvaa toimintaa (Opetushallitus, 2007). 1600-luvulla luostarikoulut lakkautettiin ja katedraali- sekä kaupunkikoulujen tilalle tuli kolmiportainen

koulutusjärjestelmä. Martti Lutherin pohjalta luotiin kirkollinen kansanopetus, jonka avulla koko väestö pääsi koulutuksen piiriin. Tällöin koulutus koostui kotiopetuksesta, kinkereistä sekä rippikoulusta (Kallioniemi, 2005, s. 13). Ennen 1600-luvulla tapahtuneita muutoksia opetusta ohjasivat tuomiokapituli ja piispat. Lukkarit opettivat pappien kanssa kansalaisia lukemaan, minkä pohjalta myös opettajan ammatti on syntynyt.

Kirkko vastasi kansan sivistyksestä 200 vuoden ajan. Vuonna 1866 asetetussa kansakouluasetuksessa uskonnon nähtiin olevan koulun opetuksen perusta (Kähkönen, 1976, s.11). 1860-luvulla seurakunta ja koululaitos erotettiin toisistaan ja koululaitos siirtyi yhteiskunnan ylläpitämäksi, jolloin syntyi kansakoulu (Kallioniemi, 2005, s. 13). Vaikka kirkon ja koulun yhteys katkesi, uskonnon oppiaineen asema säilyi silti vahvana (Kallioniemi, 2005, s.13). Vahva asema näkyi oppituntien määrässä: esimerkiksi 1870-luvulla noin 20 % oppitunneista viikossa käytettiin uskonnon opettamiseen (Kähkönen, 1976, s.11). Vaikka tuntimäärät olivat merkittäviä, kirkko linjasi koulun olevan itsenäinen instituutio, eikä koulussa tapahtuvaa opetusta nähty kirkon kasteopetuksena (Kähkönen, 1976, s.86).

1900-luvulle tultaessa kansakoulun opetuskomitean ja kirkollisten piirien välillä oli jänniteitä: uskonnon opetuksen tunnustuksellisuus antoi lähtökohdan koulun ja kirkon yhteistyölle, koska suurin osa opiskelijoista oli seurakunnan jäseniä. Kirkon vahva vaikutus kansakouluun sekä ajatus siitä, että uskonnonopetus ei ole yhteensopiva luonnontieteisiin pohjautuvalle maailmankuvalle aiheutti jännitettä yhteiskunnassa. Esimerkiksi sosiaalidemokraatit vaativat vuonna 1903 Forssan kokouksessa uskonnonopetuksen poistamista kokonaan kansakoulusta. Opetusta pyrittiin korvaamaan siveysopilla ja uskontohistorialla (Pyysiäinen, 1982, s. 20–21).

1910-luvulla vain puolet oppilaista kävi kansakoulua, mikä johti 1921 oppivelvollisuuslain säätämiseen (Kallioniemi, 2005, s.13). Uusi säädös merkitsi sitä, että kirkko ei ollut enää virallisesti vastuussa lukutaidon ja sivistyskasvatuksen opetuksesta, vaikkakin kirkon merkittävä rooli koulumaailmassa säilyi yhä (Poulter, 2013, s. 152). Vuonna 1923 voimaan tulleen uskonvapauslain mukaisesti koulun uskonnonopetus määriteltiin ”tunnustukselliseksi” eli uskontoa tulee opettaa oppilaiden enemmistön mukaisesti (Poulter, 2013, s.153).

Uskonnonvapauslaki määritteli, ettei koulun antama uskonnonopetus saa olla ristiriidassa kotien uskonnollisen kasvatuksen kanssa. Tarkkoja säädöksiä siitä, millaista opetuksen tulisi olla tai tarvitseeko koulun ylipääntensä antaa uskonnonopetusta, ei annettu. Opetuksen tarkempi määrittely jäi siis koulujen tehtäväksi (Kallioniemi, 2005, s. 14). Uskonnonvapauslaki määritteli lisäksi sen, että mikäli koulussa oli vähintään 20 uskontokuntaan kuulumatonta oppilasta, piti

heille järjestää oman uskontokunnan opetusta. Jos oppilas ei kuulunut mihinkään uskontokuntaan, oppilaille annettiin opiskeltavaksi historiaa ja siveysoppia (Odiah, 2007, s. 92).

Opetusmateriaalit, kuten aapiset ja lukukirjat, perustuivat 1920-luvulla luterilaiseen uskontoon sekä sisällissodan (1918) jälkeiselle nationalistiselle isänmaallisuuden ihannoinnille. Sisällissodan jälkeiset oikeistolaisten ihanteiden korostaminen nosti ja vahvisti kirkon roolia niin yhteiskunnassa kuin koulumaailmassa. Vaikka ensimmäisen tasavallan aikakaudella voimaan astui uskonnonvapauden ja siveellisyysopin hyväksyminen, pysyttiin oppikouluissa vahvasti 1800-luvun lopulta valtaa ottaneesta kristillisisänmaallisessa kasvatustajatuksessa (Poulter, 2013, s.155).

1900-luvulla opetuksen tavoitteena oli kasvattaa kansalaisista uskonnollisesti heränneitä ja aktiivisia seurakuntalaisia. Opetus koostui tällöin Raamatun historiasta ja kertomuksista (Kallioniemi, 2005, s. 13). Lisäksi kristillinen elämäntapa ja siveellisen luonteen kasvattaminen olivat lähtökohtia 1925-luvun opetussuunnitelmakomitean pohdintoissa (Kallioniemi, 2005, s.15). Samaan aikaan uskonnonopetuksen viikkotuntien määrästä kiisteltiin, ja lopulta uskonnonopetuksen tuntimäärää laskettiin neljästä kolmeen viikkotuntiin (Kähkönen, 1976, s.14).

Vuonna 1970 peruskoulu-uudistus nosti pinnalle uskonnonopetuksen tarpeen muuttua. Uudessa peruskoululaissa uskonnonopetus säilyi, mutta kirkon antama kasteopetus ja uskonnonopetus erotettiin toisistaan (Poulter, 2013, 180). Tämän seurauksena uskonnonopetus lähti muovautumaan hiljalleen sellaiseksi kuin se on nykypäivänä. Uusi koulutusjärjestelmä uudisti opetusmenetelmät sekä opetussuunnitelman perusteellisesti. Aiemmin uskonnonopetus perustui pitkälti Raamatun tapahtumien kertomuksiin ja niiden ulkoa opetteluun, mutta tämän opetusmenetelmän katsottiin nyt olevan liian kaukana lapsen omasta kokemusmaailmasta ja vaikea asia lapsen varhain ymmärtää. Raamattuopetuksen kritisointi, lapsen oman elämän ja siihen liittyvien kysymysten huomioon ottaminen ja peruskoulu-uudistuksen myötä uskonnonopetusta alettiin muuttamaan. Lapsen omaa kokemusmaailmaa lähdettiin painottamaan myös opetuksessa (Räsänen, 2007). Opetuksessa korostettiin lähimmäisenrakkautta ja etiikkaa. Näiden avulla ajateltiin eettisen kansalaisen huolehtivan itsestä, toisesta ja yhteiskunnasta. (Poulter, 2013, s.181). Peruskoulu-uudistus toi mukanaan uudenlaisia oppimateriaaleja, jotka sisälsivät kuvitusta ja uudenlaisia teemoja verrattuna

aiempaan kansakouluun. Myöhemmin nämä silloin suunnitellut uskonnonopetuksen oppikirjat ovat olleet viitoittamassa tietä vuonna 2012 julkaistulle *Aarre*-kirjasarjalle (Räsänen, 2007).

Talouden kehitys, yhteiskuntarakenteiden muutos, tieteen lisääntyminen sekä marxilaisen ajattelun vahvistaminen olivat tekijöitä, jotka heikensivät kristillisen maailmankatsomuksen suosiota ja arvopohjaa jo 1950-luvulta lähtien (Poulter, 2013, s.172). 1990-luvulla kylmänsodan päättyminen, Neuvostoliiton hajoaminen, Suomen liittyminen Euroopan Unioniin olivat vuosituhannen viimeisiä kansallisia kokemuksia. Yhteiskunnallista muutosta toi maahanmuuttajien suuri määrä ja pohdinta siitä, miten tähän muutokseen tulisi kasvatuksen kentällä reagoida. Kouluihin tuli oppilaita aiemmin vieraista uskontokunnista, joten evankelisluterilaisen uskonnonopetuksen lisäksi tarvittiin kouluun myös päteviä opettajia muihin uskontokuntiin. 1990-luvulla joukkoviestinnän lisääntyminen sekä kaupunkilainen elämäntyyli ja sen ihannoiti kritisoivat perinteisiä auktoriteetteja ja vanhempien sukupolvien arvomaailmaa. (Poulter, 2013, s.181)

Vuonna 2001 Yhdysvalloissa tapahtunut World Trade Centeriin kohdistunut terrori-isku lisäsi yhteiskunnallista keskustelua uskonnoista. Monissa Euroopan maissa lisäti uskonnon opetusta 9/11 iskujen jälkeen, koska ajateltiin uskonoista puhumisen tuovan ymmärrystä yhteiskunnalliseen keskusteluun (Kallioniemi, 2007, s. 56–57). Uskonnot, niistä tietäminen, yhteiskunnallisen keskusteluun osallistuminen ja sen ymmärtäminen olivat 2000-luvulla tärkeitä perusteita ajatellen uskonnonopetusta. Monikulttuuristuvassa maailmassa tarvittiin nyt avointa ja kaikille ymmärrettävää keskustelua.

Reformaation seurauksena alettiin korostaa järjestelmällisen opetuksen aloitusta ja jokaisen kansalaisen mahdollisuutta päästä kouluun. Vielä 1500-luvullakin koulutuksesta vastasi kirkko ja sisältönä oli Raamattu ja sen opetukset. Kirkko siis vastasi kansan sivistystyöstä monien vuosisatojen ajan. 1860-luvulla kirkko ja koulutuslaitos erotettiin toisistaan ja koulu siirtyi yhteiskunnan ylläpitämäksi. Vaikka kirkon ja koulun yhteys on sittemmin katkennut, on sen asema koulujärjestelmän historiassa vahva (Kallioniemi, 2005, s.12).

On muistettava, että vaikka uskonnolliset yhteisöt eivät muodollisesti osallistu opetussuunnitelman laadintaan, se ei kuitenkaan tarkoita sitä, ettei niillä olisi vaikutusvaltaa enää lainkaan. Uskonnolliset yhteisöt vaikuttavat poliittisiin ja koulutuksellisiin päätöksiin lobbaamalla tai yksinkertaisesti olemassa tärkeissä tehtävissä poliittisessa tai koulutusjärjestelmässä, jolloin ne pääsevät vaikuttamaan asioihin (Alberts, 2008, s. 308).

Tutkiessa uskonnonopetusta ja yhteiskuntaa on muistettava, että koululaitoksen satojen vuosien historian ajan merkittävä osa on ollut kirkko ja uskonto. Nämä juuret näkyvät väistämättä yhteiskunnassamme juurissa, perinnössä ja kulttuurissa. Vaikka uskonto ei näyntyä samalla tavalla kansalaisten elämässä, on sen merkitys yhteiskunnan historiassa merkittävä. Muutos, jossa uskonnonopetus poistettaisiin kokonaan Suomen koulujärjestelmästä, olisi historiallinen ja vaikuttaisi yhteiskuntaamme merkittävästi. Siksi opetuksen muutosta tulee tehdä harkiten ja vain tutkimustiedon valossa.

2.2 Miksi uskontoa opetetaan peruskoulussa?

Tätä arvolatautunutta aihetta pohtiessa nousee esille kysymys, miksi uskontoa ylipäätään opiskellaan koulussa. Onko koulun tehtävä yhteiskunnallisena instituutiona antaa uskonnollista kasvatusta? Pohdin näitä kysymyksiä sosiologian sekä filosofian näkökulmasta, antaen tietoa uskonnollisuudesta ilmiönä ja ihmisen tarpeesta uskonnolle. Opetushallitus vastaa kysymykseen uskonnon tarpeellisuudesta peruskouluopetuksessa seuraavasti: “Uskonnon opetuksen tehtävänä on antaa oppilaille laaja uskonnollinen ja katsomuksellinen yleissivistys. Opetuksessa perehdytään omaan uskontoon, tutustutaan monipuolisesti uskontojen maailmaan ja pohditaan hyvää elämää.” (Opetushallitus, Uskonto perusopetuksessa) Uskonnon opiskelun ajatellaan olevan osa kansalaisten yleissivistystä. Uskonnon opiskelu antaa tarvittavia tietoja, jotta voimme ymmärtää ympärillä olevia ihmisiä ja yhteiskuntaa. Etiikan opiskelu pyrkii luomaan ihmisistä eettisesti tiedostavia kansalaisia, jotka kykenevät ottamaan huomioon muut ihmiset ja ymmärtämään myös erilaisia näkemyksiä. Nämä ovat tärkeitä taitoja ajatellen ihmisen ympäröivää elämää ja sosiaalisuutta.

Sosiologi Bellah Roberts (2011, s. 44–116) on todennut ihmiskunnallamme olleen aina erilaisia uskontoja ja maailmankatsomuksia. Uskonnot ovat maailmassamme kehittyvä perusta ja ne sisältävät jokseenkin samoja aiheita kuin aiemmat uskonnollisuuden muodot. Ihmisajalla on sosiopsykologinen tarve uskomiselle johonkin korkeampaan voimaan. Ihminen turvautuu uskontoon ja etsii siitä vastauksia perimmäisiin kysymyksiin. Perimmäisiä kysymyksiä ovat esimerkiksi: Miten maailmankaikkeus on syntynyt? Mitä tapahtuu kuoleman jälkeen? Uskonnot pyrkivät vastaamaan näihin kysymyksiin. Kristinuskossa Jumalan ajatellaan luoneen maailmankaikkeuden seitsemässä päivässä, kun taas luonnontieteistä ja biologiasta pohjautuvalla evoluutioteorialla on vastakkainen näkemys maailman synnystä. Kouluaineita opettaessa tämä ristiriita luo jännitettä luonnontieteen ja katsomusaineiden välille.

Uskonnon merkityksen tutkimiseen on kehitetty uskontotiedettä tutkiva tieteenala, jossa uskontoa pyritään määrittämään. Suomalaisen koululaitoksen katsomusaineiden opetus perustuu ennen kaikkea uskontotieteen käsitykseen uskonnoista. Teemu Taira (2015) kuvaa teoksessaan, kuinka uskontojen rinnalle nousee jatkuvasti uusia hengellisiä käytäntöjä. Hän käyttää tästä ilmiöstä termiä uskontojen notkistuminen. Uskontotieteisiin kuuluu myös kriittinen lähestymistapa uskontoja kohtaan: siinä uskontoja ei opeteta absoluuttisena totuutena vaan enemmän pohdiskelevana ja kerrottavana oppiaineena. Katsomusaineiden opetus perustuu Suomessa humanistisiin ihmistieteisiin samalla tavalla kuin historia ja yhteiskuntaoppi. Kuitenkin uskonto on monitieteisempi kokonaisuus kuin esimerkiksi historia, jolla on sama nimi kuin akateemisella alalla (Tomperi, 2004, s. 392–408).

Uskonnot ovat vaikuttaneet yhteiskuntiemme rakentumiseen. 2000-luvulla lisääntyneiden viestinnän ja teknologian ansiosta yhteiskunnallinen keskustelu on ympäri maailman helposti osallistuttavissa. Muutos viestinnässä tapahtui, kun Yhdysvallat johdatti globaalia markkinataloutta ja sen myötä uusliberalistinen ajattelu levisi ympäri maailmaa. Uusliberalismissa ajattelussa korostettiin vapaakauppaa, vapaita markkinoita sekä yksityisomistusoikeutta lähtökohtana ihmisen hyvinvoinnin kasvuun (Patomäki, H. 2007, s. 3). Tämä on muokannut merkittäväällä tavalla taloudellispoliittisia järjestelmiä 2000-luvulla. Taloudellisen globalisaation myötä tuotantoprosessit ovat myös jakautuneet eri mantereiden välille, mikä lisää ihmisten tarvetta olla tietoinen eri uskonnoista ja niiden sisällöistä. Samaan aikaan kulttuurinen ja uskonnollinen vuorovaikutus on kasvattanut näkyvyyttään mediassa. Esimerkiksi 9/11 terrori-iskut New Yorkiin ja Washingtoniin oli globaali mediatapahtuma, joka nosti uskonnot ja niistä keskustelun politiikan kärkiteemaksi. Globalisaatio, muuttoliike ja teknologian kehitys ovat levittäneet eri uskontoja maailmalaajuisesti, minkä myötä myös Euroopan maat ovat muuttuneet aiempaa monikulttuurisemmiksi. (Taira ym. 2018, s.14) Myös koululaitoksen on pitänyt vastata näihin yhteiskunnallisiin muutoksiin, sillä kansalaisten tulee tietää uskonnoista, jotta voimme toimia tarkoituksenmukaisesti nyky-yhteiskunnassa. Tieto eri kulttuureista on lisäksi tärkeä osa tämän päivän työelämää.

Uskonnonopetuksen tarpeellisuudelle on esitetty useita eri perusteluita. Kristillinen perinne on ollut oleellisesti osa suomalaista kulttuuria ja kristillisyyden ajatellaan olevan tärkeä arvolähde yhteiskunnalle (Hull, 2002). Rudolf Otton teoksessa *The Idea of the Holy* (1968) oman uskonnon tuntemista pidetään myös edellytyksenä muiden uskontojen ymmärtämiselle. Tämä on tärkeä taito monikulttuuristuvassa maailmassa. Uskonnot osana yhteiskuntaamme vaikuttavat jokaisen kansalaisen arkielämään riippumatta yksilön uskonnollisesta taustasta, ja

uskonnollinen tietoisuus kuuluu ihmisten sivistykseen. Tiedontarve kulttuureista, ideologioista ja maailmanuskunnoista on merkittävä osa nykypäivän tiedonvälitystä, kansainvälistä yhteistyötä ja yhteiskuntaa. (Pentikäinen 1992, s.13)

Uskonnollisuudella on kautta aikain ollut yhteiskunnassa moninainen merkitys, ja kytköksiä voidaan havaita monin tavoin edelleen. (Grönlund & Pessi, 2018, s. 558) Aiemmin uskonnollisilla instituutioilla on ollut vastuuta ja valtaa koulutuksesta, sairaanhoidosta ja laillisesta oikeudesta, eikä uskonnon erottaminen nykypäivän julkisesta sektorista ole ollut yksiselitteistä. Esimerkiksi laman aikana Suomessa kirkon diakoniatyö auttoi kaikkia kansalaisia ja yhä nykyäänkin diakoniatyöllä on keskeinen rooli ihmisten auttamisessa sosiaali- ja terveyspalveluiden rinnalla. (Grönlund & Hiilamo, 2006, s. 135)

2.3 Uskonnonopetuksen opetussuunnitelma, tavoitteet ja asiasisällöt

Laki, joka säätelee perusopetusta on perusopetuslaki (628/1998). Opetuksen tavoitteena lain kaksi mukaan on tukea oppilaan kasvua ihmisyyteen ja eettisesti vastuukykyiseen yhteiskunnan jäsenyyteen sekä antaa heille elämässä tarpeellisia tietoja ja taitoja. Opetuksen tulee momentin kaksi mukaan edistää sivistystä ja tasa-arvoisuutta yhteiskunnassa sekä taata oppilaiden edellytyksiä osallistua koulutukseen ja muutoin kehittää itseään elämän aikana. Opetuksen tavoitteena on turvata yhdenvertainen koulutus koko maassa. Opetuksen sisällöstä, tavoitteista ja asiasisällöistä päättää perusopetuslain puitteissa Opetushallitus. (Salmenkivi & Åhs, 2022) Tässä kappaleessa tarkastellaan nykyistä opetussuunnitelmaa ja millaisia ohjeita nykyinen suunnitelma antaa katsomusopetukselle. Lisäksi pohditaan myös, miten opetussuunnitelma määritellään ja mistä suomalainen opetussuunnitelma on rakentunut.

Opetushallitus määrittää opetussuunnitelman perusteet, jotka toimivat ohjeina kunnille sekä kouluille. Tämä suunnitelma uusitaan noin kymmenen vuoden välein. Opetussuunnitelma käsitetään viralliseksi kasvatus- ja koulutustoimintaa ohjaavaksi koulutusjärjestelmän asiakirjaksi. Se on luotu useiden tahojen ja hallinnollisten reittien kautta. Suunnitteluun on osallistunut monia asiantuntijatahoja, opettajia, huoltajia sekä erilaisten liittojen jäseniä. Opetussuunnitelman toteutus tapahtuu koulussa opettajien kautta opetustilanteissa. (Turunen, 2008, s. 164–166)

Suomalainen opetussuunnitelma perustuu kahteen didaktiseen suuntaukseen ja on näiden yhdistelmä. Nämä didaktiset suuntaukset ovat Herbartin *Lehrplan-malli* ja Deweyn *curriculum-*

malli. (Malinen, 1985). Tavoitteena on ollut yhdistää pedagoginen ja hallinnollinen suunnitelma. Opetussuunnitelma sisältää ainejakoiset suunnitelmat sekä eheyttävän opetuksen (Vitikka, 2009, s. 82). Opetussuunnitelmassa esitellään lisäksi ohjeita koulun toimintakulttuuriin. Kuntakohtaisesti tehdään omat opetussuunnitelmat valtakunnallisen suunnitelma perusteella. (Opetushallitus, 2014, Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet)

Uskonnon opetussuunnitelma on uniikki eikä toista samanlaista löydy (Tomperi, 2013, s. 67). Uskonnon opetussuunnitelma jaetaan 1–2 vuosiluokkaan sekä 3–6 vuosiluokalle. Näiden vuosiluokkien sisällöissä on yhteneväisyyksiä sekä eroja. Oppiaineen tehtävä on samat vuosiluokille 1–2 ja 3–6. Oppiaineen tehtävänä on opetussuunnitelman (2014) perusteiden 14 mukaan:

Uskonnon opetuksen tehtävänä on antaa oppilaille laaja uskonnollinen ja katsomuksellinen yleissivistys. Opetus perehdyttää oppilaita opiskeltavaan uskontoon ja sen monimuotoisuuteen. Se tutustuttaa uskonto- ja katsomusperinteisiin Suomessa sekä uskontoihin ja katsomuksiin muualla maailmassa. Oppiaine edistää uskonnon ja kulttuurin välisen suhteen ymmärtämistä sekä uskontojen ja katsomusten monilukutaitoa. Opetus antaa monipuolista tietoa uskonnoista ja auttaa ymmärtämään niistä käytävää keskustelua. Oppilaita ohjataan kriittiseen ajatteluun sekä tarkastelemaan uskontoja ja katsomuksia eri näkökulmista. Opetuksessa pohditaan uskon ja tiedon suhdetta sekä uskonnoille ominaista kieltä, symboliikkaa ja käsitteistöä. Uskonnon opetus antaa valmiuksia uskontojen ja katsomusten dialogiin, jota käydään sekä katsomusten sisällä että niiden välillä. Opetus kannustaa oppilaita kunnioittamaan elämää, ihmisarvoa sekä omaa ja toisen pyhää.

Opetuksessa tutustutaan opiskeltavan uskonnon ja muiden uskontojen sekä katsomusten eettiseen ajatteluun ja rohkaistaan oppilaita pohtimaan omakohtaisesti eettisiä kysymyksiä. Opetus tukee oppilaan itsetuntemusta, itsensä arvostamista ja elämänhallintataitojen kehittymistä koko perusopetuksen ajan. Opetus antaa oppilaalle aineksia oman identiteetin, elämäntutkimuksen ja maailmankatsomuksen rakentamiseen ja arviointiin. Uskonnon opetus tukee oppilaan kasvua yhteisön ja demokraattisen yhteiskunnan vastuulliseksi jäseneksi ja maailmankansalaiseksi.

Vuosiluokilla 1-2 opetuksessa tutustutaan uskontoon ja harjoitellaan avointa keskustelua. Keskustelua käydään moninaisuudesta ja yhdenvertaisuudesta. Ylemmillä vuosiluokilla opetuksessa syvennyttään uskonnossa oman uskonnon pyhiin kirjoituksiin, perinteisiin sekä kulttuurisiin perinteisiin Suomessa ja Euroopassa. Yleisesti kun tarkastelee Opetushallituksen

opetussuunnitelmaa vuodelta 2014 voidaan todeta, kuinka siinä esitetään kaikkien uskontojen periaatteet opetuksessa ja sen järjestämisessä. Tämän jälkeen tulee evankelisluterilaisen ja ortodoksisen uskonnon omat valtakunnalliset perusteet. Kaikissa uskonnoissa on samat kolme sisältöaluetta, jotka ovat: suhde omaan uskontoon, uskontojen maailma ja hyvä elämä. Opetussuunnitelmassa linjataan lisäksi kaikille yhteisiä tavoitteita liittyen oppimisympäristöihin ja työtapoihin. (Opetushallitus, 2014, Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet: Uskonto)

Vuosiluokilla 1–2 uskonnon opetuksen tehtävänä on ohjata oppilasta tuntemaan ja arvostamaan omaa uskonnollista ja katsomuksellista taustaa. Lisäksi oppilas opettelee kohtaamaan arvostavasti uskonnollista ja katsomuksellista moninaisuuttaan luokassa, koulussa sekä lähiympäristössä. Opetuksen tulee antaa tietoa ja ymmärrystä muista uskonnoista, jotta oppilas pystyy kohtaamaan muut arvokkaasti. Oppilasta rohkaistaan tunnistamaan ja ilmaisemaan omia tunteita sekä mielipiteitä. Lisäksi vuosiluokilla 1–2 harjoitellaan muiden yksilöiden tunteiden tunnistamista sekä heidän mielipiteiden huomioon ottamista. Oppilaiden kanssa ihmetellään, keskustellaan ja kysellään. Lisäksi oppilasta ohjataan vastuullisuuteen ja oikeudenmukaisuuteen. (Opetushallitus, 2014, Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet: Uskonto)

Vuosiluokilla 1–2 sisältöalueet painottuvat oppilaan suhteeseen omaan uskontoon (S1 Suhde omaan uskontoon). Opetuksessa tutkitaan oppilaan perheen ja suvun historiaa ja uskonnollisuutta. Opetuksessa perehdytään oman suvun perinteisiin ja tapoihin. Lisäksi perehdytään omaan uskonnon käsitteisiin ja symboleihin, sekä niiden moninaisuuteen. Sisältöalueessa kaksi tutkitaan uskontojen maailmaa (S2 uskontojen maailma). Lähtökohtana opetukselle on oppilaan kouluyhteisössä ja lähiympäristössä olevat uskonnot ja niiden perinteet. Viimeisessä sisältöalueessa (S3 Hyvä elämä) perehdytään elämän aikaisiin tapahtumiin kuten syntyminen, kuolema ja siihen liittyviin elämäntapahtumiin. Opetuksessa tutustutaan lasten oikeuksiin sekä kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin sekä tunnetaitojen kehittämiseen. (Opetushallitus, 2014, Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet: Uskonto)

Luokilla 3–6 opetuksessa syvennyttään oppilaan omaan uskontoon ja sen opiskeluun. Opetuksessa tutkitaan oppilaan oman uskonnon pyhiä kirjoja ja niiden perimmäisiä kertomuksia. Opetusta laajennetaan Suomen ja Euroopan uskonnollisiin ja katsomuksellisiin juuriin. Oppilaiden kanssa harjoitellaan eettisiä taitoja ja eettisesti toimimista. Oppilaalle opetetaan vastuuta omista teoista sekä muodostamaan perusteluja omista mielipiteistä.

Oppilaita ohjataan ystävyyteen, myönteiseen suhtautumiseen toisia kohtaan ja toimintaan syrjimistä vastaan. (Opetushallitus, 2014, Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet: Uskonto)

Oppilaan suhde omaan uskontoon vuosiluokilla 3–6 sisältyy tutkimista pyhiin kirjoituksiin, musiikkiin, symboleihin, rituaaleihin ja näiden moninaisuuteen. Lisäksi näitä tutkitaan taiteessa, tieteessä sekä kulttuurissa. Verrattuna alemmille luokille opetuksessa on syvennetty tarkastelemaan uskontoja ympäröivässä kulttuurissa. Opetusta on laajennettu oman uskonnon tarkastelusta yleiselle tasolle ja syvennyttyä tutkimaan itse pyhiä kirjoituksia ja niiden tarkoitusta. (S1 Suhde omaan uskontoon). Sisältöalueessa S2 Uskontojen maailma tutustutaan luokilla 3–6 uskonnollisiin yhteisöihin ja niiden arkkitehtuuriin. Opetusta laajennetaan kristinuskon, islamin sekä juutalaisuuden juuriin. Opetuksessa huomioidaan media ja muu populaarikulttuuri. Sisältöalueessa S3 Hyvä elämä käsitellään vuosiluokilla 3–6 ihmisarvoa ja elämän kunnioittamista. Opetuksessa keskitytään eettisten taitojen harjoitteluun, lapsien oikeuksiin ja yhteiseen keskusteluun. Keskustelussa harjoitellaan tuomaan esille omia näkemyksiä sekä perustelemaan niitä. Poiketen alemmiltä vuosiluokilta, vuosiluokilla 3–6 linjataan arviointi kriteerit hyvälle arvosanalle. Lisäksi opetussuunnitelmassa nostetaan esille arviointiin ja eriyttämiseen olevia ohjeita. (Opetushallitus, 2014, Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet: Uskonto)

Tämänhetkessä opetussuunnitelmassa uskontoja lähdetään tutkimaan oppilaan omasta kokemusmaailmasta. Ensimmäisillä vuosiluokilla perehdytään oman perheen perinteisiin. Tämä auttaa oppilasta ymmärtämään mitä uskonto on ja miten se näkyy hänen elämässään. Vuosiluokilta toiselle siirtyessä lähdetään maailmankuvaa laajentamaan oman luokan ja muiden koulussa olevien oppilaiden maailmankatsomuksiin ja perinteisiin. Uskonnon opiskelussa tärkeänä pidetään oman uskonnon ymmärtämistä ja oppimista. Täten oppilas pystyy myös ymmärtämään muiden erilaisia uskontoja. Etiikan teemoina peruskoulussa on ystävyys, luonto, hyvä elämä ja ihmisuus. Opetussuunnitelmassa kannustetaan harjoittelemaan jokaisella vuosiluokalla keskustelun ja argumentoinnin taitoja. Nämä ovat tärkeitä taitoja ajatellen ihmisenä toimimista. (Opetushallitus, 2014, Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet: Uskonto)

2.4 Elämänkatsomustieto

Elämänkatsomustiedosta tuli oppiaine, kun YK:n ihmisoikeuskomitealle tehtiin kantelu aiemmasta “uskontojen historia ja siveysoppi” oppiaineesta. Oppiaineen katsottiin olevan liian uskonnollinen. Tämän kantelun toi ilmi Erkki Hartikainen, joka oli tuolloin Vapaa-ajattelijain Liiton pääsihteeri. Tämä vauhditti siveysopin muutosta Suomessa ja vuonna 1985 opetussuunnitelman perusteissa oli uusi oppiaine nimeltä “elämänkatsomustieto”. (Salmenkivi ja Åhs, 2022, s. 109)

Oppiaineen luonne näyttäytyy koulukontekstissa kahdenlaisena. Elämänkatsomustieto on sekulaari vaihtoehto uskontokuntiin kuulumattomille oppilaille sekä profiililtaan myös sopiva kaikille oppilaille. Suomessa katsomusopetuksen jakautumista kahtia nähdään tukevan uskonnonvapautta ja kotien katsomuksellista kunnioittamista. Kumminkin oppiaineen mainetta varjostaa opettajien huono pätevyys, opetuksen käytännön järjestelyt sekä opettajankoulutus. (Salmenkivi, 2007, s. 83). Suomalaisten suurin uskonnollinen vähemmistö on uskontoryhmiin kuulumattomat. Kumminkaan heitä ei voi pitää uskonnollisena vähemmistönä, koska he eivät edusta mitään maailmankatsomuksellista näkemystä. Monesti ajatellaan tämän ryhmän olevan kaikki ateisteja, mutta todellisuus on eri. Tämä ryhmä on tunnustukseltaan hajanainen ryhmä, jolle suomen koulutusjärjestelmän tulee tarjota yleissivistävää katsomusopetusta. (Salmenkivi, 2007, s.84) Opiskelijat koostuvat uskonnollisista ihmisistä, jotka eivät kuulu mihinkään uskontokuntaan. Tähän syynä voi olla oma halu olla kuulumatta mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan tai vaihtoehtoisesti uskontokuntaan pääsemättömyys. (Salmenkivi, 2007 s. 83). Esimerkiksi oppilas voi omata kristillisiä arvoja, mutta häntä ei ole kastettu kirkkoon. Asiaa käsiteltäessä on ymmärrettävä kuinka uskonnolliseen rekisteriin kuuluminen ja uskonnollisuus eivät kulje aina käsikädessä.

Uskonnonvapautteen kuuluu oikeus olla osallistumatta uskonnolliseen toimintaa, jolloin uskonnonopetuksen rinnalle oli kehitettävä vaihtoehtoaine niille oppilaille, jotka eivät kuuluneet mihinkään uskontokuntaan (Hull, 2002). Syksystä 1985 lähtien Suomessa on opetettu elämänkatsomustietoa (Kamppinen, 1987, s. 12). Oppiaineen historia perustuu historia ja siveysoppiin, josta tehtiin oppiaine sellaisille oppilaille, jotka olivat uskontokuntiin kuulumattomia (Pyysiäinen, 2000, s. 24). Tämän seurauksena syntyi elämänkatsomustieto, joka on suomalaisen opetuksen erityinen piirre, mitä muualla Euroopassa ei opeteta (Tomperi, 2013, s.67). Elämänkatsomustieto ei ole uskontoaine vaan on vaihtoehto uskonnon opiskelulle suomalaisessa koulutusjärjestelmässä (Kallioniemi, 2005, s. 18–19). Opetushallitus linjaa, että

elämänkatsomustieto opetetaan uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomille oppilaille, mutta et-opetukseen voi huoltajan pyynnöstä osallistua oppilas, jonka omaa uskontoa ei opeteta koulussa missä hän opiskelee. Jos oppilas kuuluu johonkin uskontokuntaan hän ei voi valita elämänkatsomustietoa oppiaineeksi, vaan ensisijaisesti hänen on osallistuttava oman uskonnon opiskeluun. (Kallioniemi & Salmenkivi, 2007) Kumminkin uudet uskonnonvapauslain (453/2003) ja perusopetuslain muuttamisen yhteydessä tilanne elämänkatsomustiedon opetuksen osalta muuttui siten, että se on avautunut oppiaineena myös sellaisille oppilaille, jonka oman uskonnon opetusta ei järjestetä omassa koulussa. Tämän uuden asetuksen myötä opetuksen järjestely on mennyt käytännössä siihen, että muut kuin evankelisluterilaiseen kirkkoon kuuluvat oppilaat saavat valita halutessaan elämänkatsomustiedon opetuksen oman uskonnonopetuksen sijaan. (Salmenkivi, 2007, s.16–17) Tämä vaikeuttaa opetuksen oikeudenmukaisuutta ja asettaa eri uskontoihin kuuluvat epätasa-arvoiseen asemaan.

Elämänkatsomustiedon oppilaat eivät ole sitoutunut mihinkään katsomukseen. Elämänkatsomustiedon lähtökohdat ovat ohjata oppilasta tutkimaan käsitystään maailmasta, suhdetta itseensä ja toisiin ihmisiin sekä luontoon. Opetus saa käsitellä kulttuureja tai katsomuksia, mutta vain pieneltä osin. Tavoitteena on, että oppilas rakentaa omaa suhdetta maailmaan ja itseensä ilman valmiiden katsomuksien tarjoavia selityksiä. Opetus voi perustua oppilaan oman arjen ja elämän kysymyksien pohtimiseen ja sieltä esiin tulevien kysymysten tutkimiseen. Tärkeitä käsitteitä elämänkatsomustiedossa on hyvä elämä, suvaitsevaisuus, kulttuurinen osaaminen, luonto, etiikka, arvo ja normi. Näitä samoja käsitteitä käsitellään myös uskonnossa. (Opetushallitus, Elämänkatsomustiedon opetus käytännössä)

Elon, Honkalan ja Salmenkiven (2006, s. 12) mukaan artikkelissa kerrotaan, että elämänkatsomustieto on oppiaineena monitieteinen kokonaisuus. Sen lähtökohtina on filosofia, yhteiskunta- ja kulttuuritiede. Elämänkatsomustiedon opiskelu perustuu neljään sisältöalueeseen vuosiluokilla 1–5: ihmissuhteet ja moraalinen kasvu, itsetuntemus ja kulttuuri-identiteetti, yhteisö ja ihmisoikeudet sekä ihminen ja maailma. Kuudennella vuosiluokalla sisältöalueina toimii: Kansalaisuus ja hyvä yhteiskunta, katsomusten maailma, kulttuuri, etiikka ja hyvä elämä sekä tulevaisuus. (Opetushallitus, Opetussuunnitelma: Elämänkatsomustieto)

Elämänkatsomustietoa koskevassa kirjallisuudessa huomaa kuinka katsomusainetta kritisoidaan (Kallioniemi & Salmenkivi, 2007; Elo ym., 2006; Kotkavirta 2007; Kallioniemi & Luodeslampi 2007) Kritiikin kohteena on opettajien huono pätevyys, opetuksen todellinen sisältö, harhaanjohtava nimi ja opetusmateriaalin puute. Kotkavirta (2007, s.13) nostaa esille,

kuinka elämäkatsomustietoa on opetettu Suomessa vain muutaman vuosikymmenen ajan. Hän pohtii, onko se nopeasti tuotettu ratkaisu yhteiskunnalliseen ohjelmaan, kun pakolaiskriisin aikana Suomesta tuli muutamassa vuodessa monikulttuurinen. Lisäksi hän nostaa esille, kuinka tämänhetkinen opetus ja opetuksen alkuperäiset tavoitteet eivät kohtaa vaan tämänhetkinen opetus on lähinnä erilaisten maailmakuvien pohtimista ja erilaisiin elämäkatsomuksiin tutustumista. Hän ei vähättele tämän näiden sisältöjen tärkeyttä, vaan nostaa esille lähtökohtia, jotka hänen mielestään ei kohtaa sille laadittujen tavoitteiden kanssa.

Tarkastellessa elämäkatsomustiedon opiskelijoita, voimme todeta kuinka joukko opiskelijoita kuuluu johonkin uskonnolliseen yhdyskuntaan, mutta heidän uskontonsa opetusta ei tarjota koulussa, tai he eivät kuulu viralliseen uskonnolliseen rekisteriin. (Salmenkivi, 2007, s.83–85) Salmenkivi ja Åhs ovat nostaneet samaa ilmiötä (2022) esille omassa tutkielmassaan. Tämä muodostaa yhdyskuntiin kuulumattomista joukon eri uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvista sekä uskonottomista. Heille opetuksen järjestämisen nähdään olevan haastavaa. Opettajien katsomusaineiden vähäisellä tai muodollisella koulutuksella heidän tulisi opettaa näin moninaista joukkoa. Salmenkivi (2008, s. 97–98) toteaa, kuinka hänen selvityksensä perusteella nykyisessä opetuksessa opettajilla ei ole edellytyksiä antaa sellaista opetusta, mitä edellä kuvatut elämäkatsomustiedon haasteet edellyttävät.

2.5 Lait ja asetukset

Katsomusaineita säätelevät kansainväliset sopimukset ja asiakirjat ovat keskeisessä roolissa ajatellen katsomusopetuksen järjestämistä julkisessa koulussa. Uskonnonvapaus, kansainväliset ihmisoikeudet ja niitä turvaavat järjestöt kuten YK ja sen alla toimivat järjestöt kuten UNESCO, Unicef, Euroopan neuvosto ja EU ovat kansainvälisiä tahoja, jonka toimintaan Suomi on sitoutunut. Kansainväliset sopimukset asettavat suosituksia ja rajoituksia katsomusaineiden opetuksen järjestämiselle ja toteuttamiselle. Kumminkin näiden sopimusten valossa valtioiden pitää käyttää omaa harkintaa ja ratkaisukykyä pohtiessaan opetuksen järjestämistä. (Salmenkivi & Åhs, 2022, s.43)

Perusopetuslain (628/1998) kohdassa 13§ kerrotaan uskonnon ja elämäkatsomustiedon opetusta koskevasta laista. Siinä kerrotaan, kuinka perusopetuksen järjestäjän tulee järjestää oppilaalle enemmistön mukaista uskonnon opetusta. Nämä enemmistö uskontokunnat ovat evankelisluterilainen- sekä ortodoksinen uskontokunta. Muuhun kuin evankelisluterilaiseen tai ortodoksiseen uskontoon kuuluville oppilaille järjestetään uskonnonopetusta, jos oppilaita on

vähintään kolme. Uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomille oppilaille opetetaan elämäkatsomustietoa. Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluvalle oppilaalle, jolle ei järjestetä hänen oman uskontonsa opetusta, opetetaan huoltajan pyynnöstä elämäkatsomustietoa. Lisäksi huoltajan pyynnöstä oppilas voi osallistua enemmistön mukaiseen opetukseen, vaikka ei kuuluisikaan mihinkään uskonnolliseen rekisteriin.

Ihmisoikeuksien lähtökohtana toimii YK:n ihmisoikeusjulistus vuodelta 1948, jonka 18 artiklan mukaan:

Jokaisella ihmisellä on ajatuksen, omatunnon ja uskonnonvapaus; tämä oikeus sisältää vapauden uskonnon tai vakaumuksen vaihtamiseen sekä uskonnon tai vakaumuksen julistamiseen yksin tai yhdessä toisten kanssa, sekä julkisesti että yksityisesti, opettamalla sekä harjoittamalla hartautta ja uskonnollisia menoja.

YK:n kansalaisyhteisöä koskeva sisältö on suurin piirtein samanlainen kuin ihmisoikeudenjulistus, mutta siinä lisätään kuinka vanhemman tai huoltajan oikeus on taata lapsen uskonnollinen ja moraalinen opetus. YK:n kansalaisyhteisöä (1966;8/1976) koskevassa sopimuksen 18:4 pykälässä todetaan:

Yleissopimuksen sopimusvaltiot sitoutuvat kunnioittamaan vanhempain ja tarvittaessa laillisten holhoojain vapautta taata lastensa uskonnollinen ja moraalinen opetus omien vakaumustensa mukaan.

Tutkiessa uskonnonopetusta on tarpeen tutkia yleisiä oikeudellisia puitteita, kuten yleissopimuksia, perustuslakia, opetussuunnitelmaa koulunlakeja sekä määräyksiä. Nämä puitteet vaikuttavat siihen millaista opetus koulussa on. Kunnassa tapahtuva opetus perustuu paikallisten päätösten ja määräyksien pohjalta. (Alberts, 2008, s. 302)

Haastetta näiden säännösten ja lakien toteutukseen tuovat ihmiset, joiden näkemys tai katsomus edustaa uskonnettomia katsomuksia. Uskonnonvapauden tulee koskea myös heitä. Ihmisoikeuksien ja kansainvälisten yhdenvertaisuuden perusta on näin välillä myös ongelmallinen. (Salmenkivi & Åhs, 2022, s. 27) YK:n ihmisoikeuskomitea on tehnyt katsomusopetuksen järjestämistä koskevien haasteiden kannalta tärkeän lausunnon, joka koskee vähemmistöjen oikeuksia. Siinä kerrotaan, kuinka valtion tulee turvata vähemmistöjen oikeudet ja syrjimättömyyteen sekä uskonnonvapautteen liittyvät tekijät. Valtiolla on velvollisuus tukea vähemmistöjen oikeuksia ja niiden avulla auttaa rikastuttamaan moninaista yhteiskuntaa. (YK 1994, CCPR/GC 23/50)

Suomen perustuslaki määrää oikeuden uskonnon ja omatunnon vapauteen. Kansainvälisten asiakirjojen viesti on selkeä ja yksimielinen. Kansalainen on oikeutettu saamaan opetusta. YK:n ihmisoikeuksia käsittelevä julistus artikla 26. toteaa:

1. Jokaisella on oikeus saada opetusta. Opetuksen on oltava ainakin alkeis- ja perusopetuksenosalta maksutonta. Alkeisopetuksen on oltava pakollinen. Teknistä ja ammattiopetusta on oltava yleisesti saatavilla, ja korkeamman opetuksen on oltava avoinna yhtäläisesti kaikille heidän kykyjensä mukaan.
2. Opetuksen on pyrittävä ihmisen persoonallisuuden täyteen kehittämiseen sekä ihmisoikeuksien ja perusvapauksien kunnioittamisen vahvistamiseen. Sen tulee edistää ymmärrystä, suvaitsevaisuutta ja ystävyyttä kaikkien kansakuntien ja kaikkien rotu- ja uskontoryhmien kesken sekä pyrkiä edistämään Yhdistyneiden Kansakuntien toimintaa rauhan ylläpitämiseksi.
3. Vanhemmilla on ensisijainen oikeus valita heidän lapsilleen annettavan opetuksen laatu.

Lapsen omaa etua ja omaa näkemystä on alettu korostamaan 2000-luvulla tehdyissä päätöksissä. Lapset ovat yhtä lailla päätöksen teon piirissä, jonka vuoksi heitä koskee oikeudet omatunnon, ajatuksen ja uskonnonvapauteen. Aiemmin vanhemmilla on ollut päätösvalta ja vastuu lapsen vapauksista ja oikeuksista. (Salmenkivi & Åhs, 2022, s. 32) Valtion velvollisuus on antaa ja huolehtia uskonnonvapauden toteutumisesta ja sen edellytyksistä. Kansainvälisten sopimusten näkökulmasta voidaan todeta, että valtiolle ei ole asetettu määräystä järjestää opetusta. Kumminkin jos valtion alla opetusta järjestetään, sen tulee olla yhdenvertaista ja tasa-arvoista. (Hokkanen, 2014) Euroopan ihmisoikeustuomioistuin toteaa kuinka, valtion omaan harkintaan jää se järjestääkö valtio uskonnonopetusta (Grzelak v. Republic of Poland –tuomio (15.6.2010), application no. 7710/02, §104.)

Suomen perustuslaissa (731/1999) säädetään uskonnon ja omatunnon vapaudesta.

Uskonnon ja omatunnon vapauteen sisältyy oikeus tunnustaa ja harjoittaa uskontoa, oikeus ilmaista vakaumus ja oikeus kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan. Kukaan ei ole velvollinen osallistumaan omatuntonsa vastaisesti uskonnon harjoittamiseen.

Nykyinen uskontoon sidonnainen opetusmalli tukee oppilaan uskonnonvapautta (Odiah, 2007, s. 95). Malli tukee uskonnonvapautta vapautena uskontoon tai vapautta uskonnosta. Tämänhetkisen opetuksen koetaan olevan suosiollisin erityisesti vähemmistöuskontoja ajatellen. Tämänhetkinen opetus on auktoriteetin sanelemaan, kun oppilaan tulee osallistua joko

uskonnon tai elämänkatsomustiedon opetukseen. Vaihtoehtomalli, jossa katsomusopetus muutettaisiin vapaaehtoiseksi, olisi täysin uskonnonvapauslain mukaista ja sopisi oppiaineen demokraattiseen aatteeseen.

Uskonnonvapauden käyttämistä turvataan uskonnonvapauslailla. Vuonna 2003 julkaistu uskonnonvapauslaki korostaa, oppilaan oikeutta saada uskonnon tai elämänkatsomustiedon opetusta. Uskonnonvapauslaki (2003) korostaa, kuinka jokaisella tulisi olla tasa-arvoiset edellytykset oman uskonnon tai elämänkatsomustiedon opiskeluun. Lisäksi uskonnonvapauslakia ei liitetä uskonnon harjoittamiseen sekä vanhemmilla tai huoltajilla on oikeus päättää lapsensa uskontokasvatuksesta.

Suomen koululaissa uskonnonopetus perustuu oppilaiden enemmistön uskonnon mukaan. Tämä tarkoittaa sitä, että oppilaan uskonnollinen tausta pitää määritellä jollain tavalla. Määrittely tapahtuu oppilaan uskontokuntaan kuulumisen kautta. Tämä on pohjoismaille tyypillinen tapa jäsenellä kansalaisten uskonnollisuutta. Ajatellaan sen perustuvan uskontokunnan jäsenyyteen. (Salmenkivi, 2007, s.16–17)

Uskonnon opettajana voi toimia kuka tahansa opettajan kelpoisuuden omaava henkilö. Uskonnon opettajan ei tarvitse kuulua kirkkoon, mutta hänellä tulee olla vähintään kyseisen uskonnon muodolliset opinnot. Ketään opettajaa ei voi kumminkaan pakottaa opettamaan uskontoa omatuntonsa vastaisesti. Suomen koulujärjestelmässä evankelisluterilaisen kirkon ja ortodoksisen kirkkokunnan jäsenet osoitetaan kyseiseen uskonnon yleiseen opetukseen. Uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomat oppilaat osallistuvat elämänkatsomustietoon tai vaihtoehtoisesti saavat osallistua enemmistön uskonnon opetukseen. (Salmenkivi, 2007, s.16–17)

2.6 Oppilasmäärät katsomusopetuksessa

Tässä luvussa esittelen katsomusaineiden oppilasmääriä vuodelta 2018. Tiedot perustuvat Tilastokeskuksen ja opetushallinnon tilastopalveluun. Uusimmat raportit perustuvat vuoden 2018 oppilasmääriin. Tarkastellessa vuoden 2018 oppilasmääriä huomaamme kuinka vahvassa asemassa evankelisluterilainen uskonto on koulun kentällä. Oppilaista 86.1 prosenttia osallistuu evankelisluterilaiseen opetukseen. Elämänkatsomustiedon opetukseen osallistuu 8.5 prosenttia. Nämä ovat isoimmat katsomusaineet vertaillen opiskelijamääriä. Kolmantena tulee islam (2.5 %) ja sitten neljäntenä ortodoksinen uskonto (1.6%).

Taulukko 7. Katsomusaineita vuosiluokilla 1–6 opiskelevat (2018)

Oppimäärä tai oppiaine	Ainevalinnat yhteensä	Oppilaiden lukumäärä
Evangelisluterilainen uskonto	318 801	86,1 %
Ortodoksinen uskonto	5 790	1,6 %
Islam	9 402	2,5 %
Muut uskonnot	1 947	0,5 %
Elämäkatsomustieto	31 524	8,5 %
Ei katsomusainetta	2 808	0,8 %
Yhteensä	370 269	100 %

Tilasto 1. Lähde: Tilastokeskus (2018) Opetushallinnon tilastopalvelu: *Vipunen*

Tarkastellessa tilastoa 2. huomaamme kuinka merkittävimmät muutokset ovat evangelisluterilaisessa uskonnossa, islamissa sekä elämäkatsomustiedon oppilasmäärissä. Uskonnonopetuksen näkökulmasta tämä näkyy siten että luterilaisen uskonnonopetuksen oppilas määrät ovat olleet tasaisessa laskussa. Elämäkatsomustiedon ja islamin opetuksen oppilasmäärät ovat taas olleet nousussa (Tomperi, 2013, s. 66). Tämä kehityskulku tulevaisuudessa tulee haastamaan katsomusopetusta opettajankelpoisuuksissa sekä oppimateriaalien laadun saatavuuden kannalta (Salmenkivi & Åhs, 2022, s. 146).

Taulukko 9. Katsomusaineiden oppilasmäärissä tapahtuneet muutokset vuosina 2012–2018 peruskou-lussa vuosiluokilla 1–6

Oppimäärä tai oppiaine	Oppilaiden lukumäärä 2012	Oppilaiden lukumäärä 2018
Evangelisluterilainen uskonto	91,8 %	86,1 %
Ortodoksinen uskonto	1,4 %	1,6 %
Islam	1,5 %	2,5 %
Muut uskonnot	0,5 %	0,5 %
Elämäkatsomustieto	4,1 %	8,5 %
Ei katsomusainetta	0,7 %	0,8 %

Tilasto 2. Lähde: Tilastokeskus (2018) Opetushallinnon tilastopalvelu: *Vipunen*

Moni tekijä vaikuttaa tilaston 2 muutoksiin. Näitä tekijöitä on esimerkiksi maahanmuutto ja väestönrakenne. Katsomusaineiden opetukseen tulevaisuudessa tulee vaikuttamaan erityisesti suurissa ikäluokissa tapahtuvat muutokset seuraavien vuosikymmenien aikana (Rotkirsch, 2021, 129). Tilastokeskuksen mukaan vuoteen 2040 mennessä alle 15-vuotiaiden lasten määrä Suomessa tulee tippumaan nykyisestä 870 tuhannesta – 687 tuhanteen (Tilastokeskus, Väestö,

2020). Tämä tarkoittaa sitä, että koulutuksen tarve tulee Suomessa vähenemään (Aro ym. 2020).

Tulevaisuuden maahanmuuttoa on hankala arvioida. Voimme kumminkin olettaa, että kasvukeskuksiin tulee todennäköisesti maahanmuutto kompensoimaan ikäluokan vähenemistä. Tämä kumminkin lisää alueellista eriarvoistumista. Katsomusaineiden järjestäminen tulee näissä kasvukeskuksissa olemaan monipuolisempaa ja eri uskontokunnat lisääntyvät koulussa, jolloin koulun tulee järjestää näille kaikille oman uskontokunnan opetusta. Tällainen jakautuva opetus tulee kohtaamaan haasteita tulevaisuudessa. Näihin tulevaisuuden oppilasmääriin on haastava ennakoita ja juuri ennakoitavuus helpottaisi opetuksen suunnittelua esimerkiksi ajatellen opettajien tarpeellisuutta. (Salmenkivi ja Åhs, 2022, s. 145–150)

Tulkittaessa näitä tilastoja, on otettava huomioon, etteivät ne suoranaisesti kerro oppilaan kuulumisesta uskonnolliseen yhdyskuntaan. Kumminkin nämä tilastot ovat tärkeässä roolissa ajatellen tulevaisuuden katsomusopetuksen suunnittelua, opetussuunnitelmien laadintaa ja opettajankoulutuksen suunnittelua. Lisäksi nämä muuttujat tulee ottaa huomioon suunnitellessa koulutuksen kustannuksia ja budjettia. Näiden tilastojen kehittäminen on yksi merkittävä kehityskohde ajatellen tämänhetkistä uskonnonopetusta. Näiden tilastojen valossa suunnitellaan opettajankoulutusta, opettajien rekrytointeja, tulevaa opetusta ja opetuksen järjestämistä. (Salmenkivi ja Åhs, 2022, s. 145–150)

3 Katsomusopetuksen didaktiset mallit

Keskustelu uskonnonopetuksen muuttamisesta on ollut pinnalla Suomessa pitkään. Päätökset uskonnonopetuksen muuttamisesta ovat kuitenkin suuria ja koulutuksellisia rakenteita

muuttavia, joten muutosta nykyiseen malliin ei voida tehdä kevyin perustein. Salmenkivi & Åhs (2022, s. 202) toteavat, valinnan uskonnonopetuksen mallista olevan suuri yhteiskunnallinen ja poliittinen päätös. Päätöstä tehdessä tulee kuunnella katsomusopetuksen sidosryhmiä, joita ovat oppilaat, vanhemmat, opettajat, alan asiantuntijat, tutkijat sekä vähemmistöryhmien edustajat. (Salmenkivi & Åhs, 2022, s. 18).

Tässä kappaleessa pyritään antamaan kattavaa kuvausta uskonnonopetuksen didaktisista malleista ja nostamaan puolueettomasti esiin mallien hyviä ja kehitettäviä seikkoja. Kappaleessa pyritään luomaan laaja teoreettinen katsaus viiteen eri uskonnon opetuksen didaktiseen malliin ja pohtimaan niiden soveltuvuutta Suomen koulujärjestelmään. Koska Suomen nykyisessä koululaitoksessa on kokemusta vain yhdestä mallista, peilataan kokemuksia ja tutkimustietoa muihin Euroopan maihin. Muiden maiden opetusta tarkasteltaessa on otettava huomioon erilainen koululaitos, yhteiskunnallinen rakenne ja kulttuuri. Se malli, mikä toimii muualla Euroopassa, ei suoraan sellaisenaan välttämättä toimi Suomessa.

Euroopassa uskonnon ja uskonnollisuuden opiskelua tapahtuu monenlaisissa eri yhteyksissä ja toisistaan poikkeavilla opetusmalleilla. Koska erilaisia opetuksen malleja on useita, on pohdittava kunkin mallin toimivuutta. Jotta eri malleja voidaan tutkia ja vertailla, on tärkeää ensiksi analysoida niitä. Pohdinnassa on otettava huomioon, millaisia ovat opetuksen epistemologiset puitteet, ja onko opetus tunnustuksellista vai tunnustuksetonta. Uskonnonopetuksen didaktisten mallien analysointi ja tutkiminen antaa pohjaa myös tulevaisuuden uskonnonopetuksen kehitykselle. (Alberts, 2008, s. 300–302)

Tämänhetkinen uskontotiede tutkii uskontoa, eikä koulujen tarjoamaa opetusta. Uskontotieteistä puuttuu siis didaktiikka, joka mahdollistaisi uskonnonopetuksen tutkimuksen. Uskontotieteiden didaktiikan avulla uskontotiede pääsisi mukaan kasvatuksen kentällä käytävään keskusteluun ja uskonnonopetuksen liittyviin teemoihin. (Alberts, 2008, s. 307–311)
Tämä helpottaisi uskonnonopetuksen didaktisen mallin valintaa.

Yhteiskunnallista keskustelua katsomusopetuksen tulevaisuuden suunnasta käydään jatkuvasti. 2010-luvulla katsomusopetukseen liittyviä kokeiluja on tehty lukuisia ympäri Suomen, mikä viestii halusta muuttaa nykyistä uskonnonopetusta. (Manninen, A. 2016) Nykyistä katsomusainetta on yritetty muuttaa kaikille yhteiseksi katsomusaineeksi eduskunnassa vuonna 2015 tuloksetta. Kirkon tutkimuskeskuksen teettämän tutkimuksen mukaan 64 % suomalaisista kannattaa yhteistä katsomusopetusta. Lisäksi Ylen taloustutkimuksen tekemässä kyselyssä

todettiin, että 70 % suomalaisista muuttaisi nykyistä uskonnon ja elämäkatsomustiedon opetusta peruskoulussa. (Mattila, M. 2020)

Kokeilua yhteisestä katsomusaineesta on jo tehty Suomessa. Helsingin Eurooppa-koulussa uskontotietoa opetetaan kaikille yhteisenä katsomusaineena. Eduskunta on säätänyt tätä opetusta koskevan lain, jonka opetushallitus on vahvistanut; tämän perusteella molemmat koulutuksen kentällä merkittävät tahot hyväksyivät kaikille yhteisen katsomusaineen kyseiselle koululle. Arto Kallioniemen ja Irina Krohnin artikkelissa (2012) *Vielä uskonnonopetuksesta: yhteinen katsomusaine kaikille?* pohditaan, onko muutoksen hitaudessa pohjimmiltaan kyse kirkon vastustuksesta uudistusta kohtaan ja pyrkiikö kirkko jopa jarruttamaan yhteiskunnallista kehitystä.

Suomi on ainoa Pohjoismaa, jossa uskonnonopetus määräytyy uskontokunnan jäsenyyden perusteella. Euroopan maista ainoastaan Belgiassa ja Saksassa on käytössä Suomesta tuttu uskonnonopetuksen malli. Sen sijaan muissa Pohjoismaissa, kuten Norjassa, Tanskassa ja Ruotsissa, opetetaan kaikille tunnustuksetonta uskontotietoa. Samanlaista opetusta annetaan Pohjoismaiden ulkopuolella myös Iso-Britanniassa. Ranskassa valtion kouluissa ei ole erillistä uskonnonopetusta, vaan siellä opiskellaan pelkästään etiikkaa. Osassa Euroopan maista opetetaan ensisijaisesti oppilaiden enemmistön uskontoa ja vaihtoehtoisena aineena etiikkaa; osassa maista puolestaan opiskellaan ensisijaisesti etiikkaa ja valinnaisena aineena uskontoa. Opetusta voivat antaa Euroopassa opettajien lisäksi myös uskonnolliset järjestöt (Opetushallitus, [artikkeli-katsomusaloite-2015](#), Luettu 8.11.)

Tässä luvussa kuvaan viiden uskonnonopetusten didaktisten mallien hyviä ja kehitettäviä piirteitä. Keskeistä on miksi kunkin mallin kannattajat ajattelevat kyseisen mallin toimivan tai vastaavasti millaisia kehitys- tai ongelmakohtia didaktisella mallilla on.

3.1 Yhteinen katsomusopetus kaikille uskontokunnasta riippumatta

Yhteistä katsomusainetta on ehdotettu vaihtoehtoiseksi opetusmalliksi nykyiselle opetusmallille. Yhteinen tunnustukseton katsomusaine on kaikille samanlainen riippumatta siitä, mihin uskontokuntaan oppilas kuuluu. Tästä käytetään Euroopassa termiä integroiva uskonnonopetus (Alberts, 2007, s.300) Yhteinen katsomusaine olisi yhteiskunnallisena muutoksena valtava ja vaatisi suurimman suunnittelu- ja muutostyön yhteiskunnalta verrattuna muihin esittelemiini malleihin (Salmenkivi & Åhs, 2022, s.189)

Yhteiskunnallisessa keskustelussa yhteisen katsomusaineen nähdään olevan suosituin vaihtoehto nykyiselle opetukselle. Monet liitot ja yhdistykset, kuten Suomen lukiolaisten liitto ja Suomen uskonnonopettajien liitto, kannattavat julkisesti yhteisen katsomusaineen toteutumista. Perusteluina yhteiselle katsomusaineelle nähdään olevan yhdenvertaisempi opetus, oppilaita yhdistävä opetustapa, tasavertaiset oppimateriaalit, dialogin lisääntyminen uskontojen välillä sekä taloudellinen hyöty.

Yhteisen katsomusaineen nähdään olevan puolueetonta, tasa-arvoon pyrkivää ja objektiivisen näkökulman omaavaa opetusta. Opetuksen sisältö voisi yhteisessä katsomusaineessa olla neutraalia maailmauskontojen ja -katsomusten käsittelyä niin, ettei mitään uskontoa aseteta erityiseen asemaan. Oppiaineen tehtävän ajatellaan olevan informatiivisen opetuksen antaminen eikä uskontojen eriarvoiseen asemaan asettaminen toisiinsa nähden. Tässä mallissa eri uskonnot voisivat keskustella keskenään ja niitä voitaisiin käsitellä opetuksessa puolueettomasti. Tässä kappaleessa avataan yhteisen katsomusaineen perusteluja, ongelmia sekä opetuksen asiasisältöjä.

Kaikille oppilaille yhteinen didaktinen malli tarjoaa mahdollisuuden järjestää opetusta yhdenvertaisesti. Se ettei oppilas lukeudu mihinkään oman uskontokunnan mukaiseen opetukseen on yhdenvertaista ja asettaa kaikki oppilaat ja huoltajat samanarvoiseen asemaan. Nykyisen mallin ongelmakohdaksi on nostettu oppilaiden jakaminen fyysisesti eri ryhmiin (Salmenkivi & Åhs, 2022, s.173). Tämä lisää "me/te"- henkeä. Yhteisessä katsomusaineessa oppilaat opiskelisivat yhdessä ryhmässä, joka estäisi eriytyvien ryhmien syntyä sekä syrjintää.

Yhteinen katsomusaine mahdollistaisi kaikille oppilaille samanlaiset oppimateriaalit. Tällä hetkellä evankelisluterilaisella uskonnonopetuksella on eriarvoinen asema oppimateriaalien suhteen verrattuna muihin uskontokuntiin. Tällä hetkellä erityisesti elämänkatsomustiedon oppimateriaalit ovat puutteellisia. Pienemmillä uskonnoilla ja elämänkatsomustiedolla on vähemmän resursseja sekä oppimateriaalia evankelisluterilaisuuteen verrattuna (Salmenkivi ja Åhs, 2022, s. 58). Tämä korostuu erityisesti, kun julkaistaan uusia opetussuunnitelmia. Pienempien uskontojen oppimateriaalia julkaistaan vähemmän ja hitaammin verrattuna suosituimpiin uskontokuntiin. Huonot oppimateriaalit haastavat oppilaan oppimista ja opettajan asiantuntevaa opettamista. (Salmenkivi & Åhs, s. 191)

Kolmas perustelu yhteiselle katsomusaineelle liittyy opetuksen järjestämisen kustannuksiin. Mitä erotellumpi opetusmuoto on, sitä kalliimmaksi sen järjestäminen tulee. Alueellisten erojen kasvaessa resursseja tarvittaisiin erityisesti kasvukeskuksiin. Nykyinen malli on kalliimpaa

järjestää sekä se haastaa opetusta monien käytännön tekijöiden näkökulmasta. (ks. Luku 3.2). Didaktisen mallin muutostyöhön tarvittaisiin paljon resursseja, mutta niitä voitaisiin ajatella investointeina, jotka tulevaisuudessa säästyisi, verrattuna siihen, jos jatkettaisiin nykyisellä opetuksella. Taloudellisten hyötyjen lisäksi myös opetussuunnitelmaprosessi vähentyisi kuntatasolla, kun valtakunnallisesti. (Salmenkivi ja Åhs, 2022, s.193)

Vuonna 2015 kansalaisaloite kaikille yhteisestä katsomusaineesta peruskouluihin ei edennyt eduskuntaan. Aloitteessa kumminkin korostettiin sitä, että oppilaita erottelevasta ja erilaisuutta korostavasta järjestelmästä tulee siirtyä kaikille yhteiseen opetustapaan. Aloitteen tekivät Ritva Hujanen, Eeva Suhonen, Teemu Salo, Anu Aarnio ja Kaisa Robbins. Heidän mielestään etiikkaa ja uskontoja tulee opettaa niin, että kaikki luokan oppilaat pystyvät osallistumaan pohdiskeluun yhdessä. Lisäksi he korostivat, kuinka luokan oppilaiden tulee pystyä keskustelemaan pohdiskelevasti eriävästä katsomustaustasta riippumatta. Tämän nähdään tukevan ja lisäävän yhdenvertaisuutta sekä tasa-arvoa. Tässä mallissa oppilaat tulevat tutuksi ympärillä olevien kulttuurien perinteistä ja opetuksesta. Heidän mielestään luokan on rakennettava ymmärrystä siten, että kaikki erilaiset ihmiset ja taustat tulevat keskenään toimeen sekä pystyvät keskusteluun yhteisten sääntöjen pohjalta. Suomessa esiopetuksessa on osittain jo siirrytty yhteiseen katsomuskasvatukseen, joten koulussa annettava yhteinen katsomusopetus olisi luonnollinen jatkumo. (Opetushallitus, Katsomusaloite 2015)

Yhteisen katsomusopetuksen perustellaan kuuluvan kouluun, koska koulun tehtävänä ei nähdä olevan antaa uskonnollista opetusta. Ajatellaan että koulun tulee osata antaa eväitä ja taitoja elämään puolueettomasti ilman minkäänlaista uskonnollista etulyöntiasemaa. Kaikista tasa-arvoisin ratkaisu olisi opettaa katsomusaineiden oppisisältöjä kaikille yhdessä eikä lokeroida tai erotella oppilaita eri ryhmiin. Oppilaat pohdiskelisivat eettisiä kysymyksiä esimerkiksi: Mitä on hyvä elämä tai hyvä ihmisuus. Katsomusaineita voitaisiin pohtia pintapuolisesti ja tasa-arvoisesti. Nykyisessä mallissa on paljon uskontojen eroja toisistaan, joka lisää syrjintää. Uskontojen erojen tuijottamisen sijaan, yhteisessä katsomusaineessa voitaisiin keskittyä eri uskontojen yhteneväisyyksiin ja tarkoituksiin. Yhteisen katsomusaineen kannattajat perustelevat, että tällainen globaali opetus olisi kaikista opettavaisinta oppilaille. Koulun kentällä pystyisi opettaa kansalaistaitoja, päätöksentekoa ja tasa-arvoa. Lisäksi eri uskontojen välisen vuoropuhelun ajatellaan kehittyvän tällaisen sukupolven kasvaessa. (Opetushallitus, Katsomusaloite 2015.)

Arto Kallioniemi ja Irina Krohn Suomen kuvalehden artikkelissa (2012) toteavat kuinka yhteinen katsomusaine antaisi oppilaille välineet ihmiskunnan yhteisen kulttuuriperinnön ymmärtämiseksi ja kykyä toteuttaa perusopetuslaissa tavoitteeksi asetettua vastuullista eettistä ihmisyyttä. Lisäksi he korostavat kuinka oppilaiden, joiden oma tai vanhempien maailmakuva ei rakennu uskonnon kautta tarvitsevat yleissivistävää tietoa uskonnoista. Oppilaat, jotka kuuluvat uskontokuntiin saavat lisää ymmärrystä, että ilman uskontoa on mahdollista rakentaa eettistä järjestelmää ja kulttuurista pääomaa.

Ruotsissa on käytössä yhteinen katsomusaine, joka on sama kaikille katsomustaustasta riippumatta. Ruotsin mallin nimi on *Religionskunskap* eli karkeasti suomennettuna tietoa uskonnoista. Norjassa *Kristendoms- religions- och livssynskunsskap* eli tietoa kristinuskosta, uskonnosta ja elämänskatsomuksista on myös kaikille yhteinen katsomusaine. Sveitsissä yhteinen opetusmalli, joka käsittelee uskontoa ja kulttuuria yleisesti. (Alberts, 2008, 304) Tämä muissa Pohjoismaissa käytössä oleva malli, nähdään tukevan Euroopan neuvoston antamia suosituksia uskonnonopetuksesta paremmin kuin suomalainen uskonnon opetus. (Kallioniemi & Krohn, 2012) Tällainen moderni uskonnonopetus täyttää parhaiten uskonnonopetuksen tavoitteet. Alberts (2008, s. 302) toteaa, kuinka ihanteellista kaikille yhteinen katsomusaine voisi tarjota oppilaalle puolueettoman kehyksen eri uskontojen tutkimiselle. Tällaisessa aineessa pystyisi avoimesti keskustelemaan uskontoihin liittyvistä hyvistä ja hankalista teemoista. Oppiaine voisi käyttää yliopistoista tuttua analyttistä tutkimusta ja osaamista, joka olisi varmasti hyödyllistä ajatellen maailmanuskontojen moniarvoisuutta. Se auttaisi käsittelemään uskonnollisia lähestymistapoja ja niiden taustalla olevia agendoja.

Yhteisen katsomusaineen haluttaisiin olevan puolueetonta ja objektiivista. Kumminkin Kallioniemi (2007, 62–67) nostaa esille, kuinka lähtökohtaisesti objektiivinen opetus on ongelmallista. Opetus ei ole koskaan arvovapaata. Esimerkiksi se mitä maailmankatsomuksia ja uskontoja oppiaineessa käsitellään ja mitä jätetään oppiaineen ulkopuolelle, on arvoperustainen ratkaisu. Vaikka oppiaine ei olisi arvovapaata, nähdään se neutraalimpana opetustapana ajatellen nykyistä mallia (Koikkalainen, 2010, s. 26). Emme voi mainostaa opetuksen olevan objektiivista vaan ennemmin siihen pyrkivää.

Ruotsissa kritiikkiä on aiheuttanut tilanteet, jossa vähemmistöuskontoihin kuuluvat oppilaat eivät ole saaneet koulussa pohtia omaa uskontoaan tai identiteettiä (Berglund, 2013, s. 165) Jos luokka on monikulttuurinen, sen käsitteleminen yhdenvertaisesti on käytännössä haastavaa. Yhteistä katsomusainetta kritisoidaan juuri vähemmistöuskontoja ajatellen. Yhteinen opetus

tuskin toisi kaikille vähemmistöille yhtä hyviä oikeuksia kuin nykyinen opetusmalli tuo. Lisäksi oppiaineen ongelmakohtaksi nousee erilaisten taustojen omaavien vanhempien mielipiteet. Miten toimia tilanteissa, jos huoltajilla on todella tiukka näkemys omasta uskonnostaan, eivätkä he arvosta muiden uskontojen yleismaailmallistakaan opetusta. Onko ateistisen oppilaan osallistuttava yhteiseen katsomusopetukseen ja loukkaako se hänen uskonnonvapauttansa. Nämä erilaiset mielipiteet haastavat myös yhteisen katsomusaineen opetusta.

Muissa Pohjoismaissa on siirrytty yhteisen katsomusopetuksen malliin ja voimmekin peilata jokseenkin heidän onnistumisiaan ja epäonnistumisiaan Suomen koulujärjestelmään. Suomalainen koulujärjestelmä on pitkälti seurannut muiden pohjoismaiden jalanjalkia. Huolestuttavimpana uutisena pohjoismaista olemme huomanneet kuinka yhteisen katsomusaineen opetuksella oppimistulokset ovat heikentyneet sekä agnostismi on lisääntynyt. Nämä tulokset viestivät yhteiskunnallisesta muutoksesta sekä opetusmallin haasteista. Täytyy muistaa kuinka yhteinen katsomusaine tuskin tulisi ratkaisemaan nykyisen mallin ongelmia. Päätöstä opetuksen muuttamiselle heijastaa yhteiskunnallinen muutos, ei nykyisen mallin ongelmien ratkaiseminen. Haasteena yhteisessä katsomusaineessa on erityisesti vähemmistöuskontojen heikkenevä asema. (Salmenkivi & Åhs, 2022).

3.2 Uskontosidonnainen uskonnonopetus – nykyinen malli

Nykyisen uskontosidonnaisen opetusmallin nähdään tukevan erityisesti vähemmistöuskontoja ja niiden oikeuksia. Nykyinen malli tukee uskonnonvapautta ja on opetussuunnitelma tasolla toimiva. Uskontosidonnaisessa mallissa kunnioitetaan oppilaan moninaista uskonnollista taustaa ja otetaan huomioon perheen katsomus. (Salmenkivi & Åhs, 2022, s. 18)

Suurien uskontokuntien edustajat ja uskonnollisten yhdyskuntien opettajajärjestöt kannattavat nykyistä mallia sellaisenaan (Salmenkivi & Åhs, 2022). Nykyinen malli tukee vähemmistöoppilaiden turvallista oppimista, mahdollista keskustelua omasta uskonnosta ja opetus antaa tietoa siitä (Åhs, 2020, s. 17–19). Helsingin Yliopisto ja Evankelis-luterilainen kirkko ajattelevat, että nykyinen malli tarjoaa laajan uskonnollisen ja katsomuksellisen yleissivistyksen. Nykyinen opetus turvaa enemmistön ja vähemmistön oikeudet sekä niiden uskonnonvapauden. Nykyinen malli tarjoaa pedagogisesti ja kehityksellisesti toimivan tavan, joka huomioi oppilaan kulttuurisen taustan. Mallissa kaikki uskonnot ja katsomukset tulevat kuulluksi ja hyväksytyksi monikulttuurisessa koulussa. (Salmenkivi ja Åhs, 2022, s.176)

Lisäksi suomalaisen uskonnonopetuksen nähdään tukevan positiivista uskonnonvapautta, joka tarkoittaa kansalaisen oikeutta harjoittaa ja saada tietoa omasta uskonnosta. (Kallioniemi & Krohn, 2012)

Uskontojen positiivinen merkitys yhteiskunnassamme on moninainen. Uskonnolla nähdään olevan positiivinen vaikutus demokratiaan ja sen edistämiseen. Lisäksi uskontojen nähdään lisäävän kansalaisten keskinäistä vuorovaikutusta. (Kallioniemi & Krohn, 2012) Nämä ovat tärkeitä taitoja toimivan yhteiskunnan perustana. Perusteluna uskontojen opettamiselle on opetuksesta saatavat tiedot omista perinteistä ja uskonnollisuudesta. Tämän nähdään olevan perusta myös toisten uskonnollisuuden ymmärtämiselle. (Otto, 1968) Toisten kansalaisten kunnioittava kohtaaminen on tärkeä taito monikulttuuristuvassa maailmassa.

Uskonnonopetuksen tehtävä opetussuunnitelman mukaan on tarkastella elämän uskonnollista ja eettistä ulottuvuutta (Opetushallitus, 2014 Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet). Opetuksessa keskitytään oppilaan oman identiteetin kasvuun sekä uskonnollisten kysymysten pohtimiseen. Suomalaisessa koulussa uskonnonopetusta antaa luokan- tai aineenopettaja. Uskontoa käsitellään opetuksessa inhimillisen kulttuuriin vaikuttavana tekijänä. Uskonnonopetuksen tarkoituksena on laaja-alainen uskonnollinen yleissivistys, jonka nähdään parhaimmillaan antavan oppilaille ohjeita inhimillisyyteen ja elämänhallintaan. (Gustaffson, 2012)

Ongelmallisuutta opetusmalliin aiheuttaa sen tulevaisuus. Nykyinen malli tulee kokemaan tulevaisuudessa lisääntymässä määrin ongelmia ajatellen yhdenvertaisuutta ja alueellisia eroja. Suomen rehtorit ry toteaa, että erilaisia uskontoja tulee enemmän määrin koulun kentälle ja opetuksen järjestäminen tulee jatkossa olemaan haastavampaa. Opetusta joudutaan järjestämään muualla kuin oppilaan omassa koulussa. Tämä tulee aiheuttamaan aikataulullisia kuin oppilaiden siirtymiseenkin koskevia haasteita. Lisäksi ongelmakohtia on yhdenvertaisuudessa. (Salmenkivi & Åhs, 2022, s.160)

Ehdotuksia koskien nykyisen mallin parantamista on esitetty lisäämällä vähemmistöuskontojen opetusmateriaaleja ja niiden resursseja. Lisäksi nykyistä mallia järjestäessä tulisi kiinnittää huomiota, että perusopetuslain 13 pykälän vaatimukset uskonnolle ja elämäkatsomustiedolle täyttyvät. Nämä vaatimukset koskevat opetusta ja sen järjestämistä. Tällä hetkellä opetuksen järjestämisestä on vastuussa kunta ja koulut, jolloin vastuu lakien puitteissa oikeudenmukaisesta opetuksesta on heillä. Alueellisiin eroihin voidaan vastata

lisäkouluttamalla opettajia erityisesti väestöllisesti isoille paikkakunnille. Opetusta voi antaa etänä tai kiertävinä opettajina.

3.3 Peruskoulussa ei uskonnonopetusta

Koulujärjestelmään on ehdotettu mallia, jossa katsomusopetusta ei tarjottaisi lainkaan. Tunnustuksetonta mallia perustellaan sillä, että koulu on valtion ylläpitämä sekä uskonnon opettaminen nähdään kirkon tehtävänä. Tämä malli tukisi erityisesti luonnontieteellisen ajattelun näkökulmaa sekä sitä, ettei koulu levittäisi mitään arvoja. Tällöin ristiriitaa uskontojen ja evoluutioteorian välille ei syntyisi. Uskonnon tilalla voitaisiin opettaa elämäntietoa, uskontohistoriaa, etiikkaa tai muuta aatteellista opetusta. Uskontojen opetus jäisi kokonaan kirkon tehtäväksi. (Kähkönen, 1976)

Ranskassa toteutetaan mallia, jossa uskonnonopetusta ei ole lainkaan. Kumminkin uskonnon/elämäntietouden tyypillisiä asiain sisältöjä opetetaan muissa oppiaineissa laajemmin. Opetusta maailmanuskunnoista ja etiikasta annetaan filosofiassa, historiassa tai yhteiskuntaopissa. (Tomperi, 2013, s. 69) Ranskan valtio on tunnettu neutraalista uskonnonopetuksesta. Kuitenkin katoliset yhteisöt tekevät viikoittain vierailuja kouluun antaen vapaaehtoista uskonnonopetusta. Tämä ei ole koulupäivän aikana tapahtuvaa toimintaa ja täysin vapaaehtoista. (Lyhykäinen, K. 2019)

Tämä malli poistaisi arvolutautuneisuuden liittyvät ongelmat. Kritiikkinä ajatus ja perustelut sille miksi uskontoa opiskellaan peruskoulussa. Laadukkaalla opetuksella on oppilaan uskonnollisista identiteettiä rakentava merkitys. Lisäksi katsomusopetuksen ajatellaan opetuksen tuovan oppilaille tarvittavia tietoja ja taitoja nykyajan yhteiskunnassa toimimiseen. Näitä olen avannut lisää luvussa 2.2. Euroopan neuvosto on antanut suosituksia uskonnonopettamiseen (Lyhykäinen, K. 2019). Näissä suosituksissa nähdään, että katsomusopetuksella nähdään olevan tärkeä merkitys vähentäessä ääriajattelua. Silti jokaisella valtiolla on oma päätösvalta, toteuttaako opetusta vai ei.

3.4 Vapaus valita tunnustuksellinen opetus tai elämäntietoa

Eurooppalaisista uskontokasvatuksen maisemista on kirjoitettu paljon. (Schreiner 2000, Jensen 1999, 2005; Willaime 2007a) Euroopassa annettava opetus voidaan jakaa karkeasti kahteen osaan tunnustukselliseen ja ei-tunnustukselliseen opetukseen. Nämä ei-tunnustukselliset

ryhmät on suunniteltu sellaisille oppilaille, jolla ei ole uskonnollista taustaa tai vakaumusta. Nämä oppilaat voi valita Euroopassa vaihtoehtoisen maallisen aineen kuten etiikka (esim. Saksassa) tai elämänfilosofia (esim. Norjassa ennen yhteistä katsomusainetta). Eli ne oppilaat, jotka kuuluvat johonkin uskontokuntaan opiskelevat joko uskontokunnan tai koulun järjestämää uskonnonopetusta tai ei-tunnustuksellista opetusta vaihtoehtoisessa oppiaineessa. Opetus, joka perustuu oppilaan omaan vakaumukseen tai uskonnolliseen jäsenyyteen, nähdään ongelmallisena, koska sen ei katsota kertovan oppilaan uskonnollisuudesta täysin. Lisäksi se, että oppilas ei saa itse valita opetusmuotoa rajoittaa oppilaan valinnanvapautta ja yhdenvertaisuutta. Sen vuoksi on esitetty malli, jossa oppilas saisi vapaasti valita kumpaan opetukseen osallistuu. Pekka Haavisto esitti tätä opetusmallia ensimmäisen kerran jo 1990-luvulla. (LA 1/1989). Jos opetusta lähdettäisiin muuttamaan tähän suuntaan muutosta opetussuunnitelmiin, lakeihin tai säädöksiin nähdään olevan vähän verrattuna aiemmin esitettyihin opetusmalleihin. Opetus olisi yhdenvertaisempaa oppilaita kohtaan, sekä oppilaan omaa valintaa arvostettaisiin tässä mallissa. Nuorten oppilaiden oman valinnan arvostaminen ja ääneen kuuleminen nousee esille lukiessa tämän opetusmallin kannattajien lausunnot. Tällä hetkellä oppilaan vanhempien näkökulmaa ja ajatusta tuodaan esille, mutta oppilaan oma ääni ei pääse riittävästi esille.

Tapoja miten tätä mallia lähdettäisiin toteuttamaan, on monia. Opetusta voitaisiin muuttaa pelkästään lakimuutoksilla ajatellen elämäkatsomustiedon säännöksiä ja asetuksia siten, että se avaisi elämäkatsomustiedon kaikille oppilaille. Tämä ei edellytä muutosta opetussuunnitelmaan, opettajan kelpoisuuksiin tai oppimateriaaleihin. Opetusta toteutettaisiin samalla tavalla kuin tähän asti. Toinen vaihtoehto olisi, että oppilas saisi vapauden valita minkä tahansa uskontokunnan opetuksen tai elämäkatsomustiedon, jolloin tilanteen yhteiskunnallisesti muuttaminen olisi monimutkaisempaa. Tällä hetkellä opetus on sidottu oppilaan omaan uskonnolliseen yhdyskuntaan, joka pohjautuu uskonnonvapaus- ja perusopetuslakiin. Jos muutos tehtäisiin jälkimmäisellä ehdotuksella, pitäisi muutoksia tehdä myös näihin lakeihin. Kumminkin järjestely, jossa opetus järjestetään uskonnollisen yhdyskunnan jäsenyyden mukaan ei kumminkaan kerro oppilaan uskonnosta välttämättä totuutta. Onko sellainen järjestely ylipäätään järkevää tai yhdenvertaista?

Vapauteen valita koulussa mikä tahansa oppiaine, liitetään monesti ajatus, kuinka katsomusopetuksen ei tulisi liittyä uskonnolliseen jäsenyyteen. Ajatellen vaikka kielten valinnaista opiskelua. Kiinnostus kieltä kohtaan riittää siihen, että oppilas saa vapaasti valita itselleen mieleisen kielenopetuksen. Jos kaikkia uskontoja alettaisiin opettamaan samalla

tavalla kuin esimerkiksi kieliä, jolloin oppilas saa valita omaksi kokemansa uskonnon opetuksen, en näe senkään tukevan yhdenvertaisuutta. Se mitä uskontoja opetettaisiin asettaa tietyn uskonnon eri asemaan kuin toisen. Suomen kaltaisessa demokratiassa tällainen uskonnollinen päätös olisi poliittisesti suuri ja vaikea. Uskontojen määrittely ei ole niin yksinkertaista, ja muuttuu yhteiskunnassamme jatkuvasti. Tällä hetkellä uskontojentrendiä on New Age- liikkeet ja muut uuden maailman uskonnot, joiden opetusta ei tarjota koulussa. Jos koulu alkaisi lisäämään uusia opetussuunnitelmia näille uusille uskonnoille, työmäärä olisi mahdollon. Uusia opetussuunnitelmia laatiessa tulee pohtia, onko tämän uskonnon painotus tarpeellinen.

Tilanne, jossa oppilaille avattaisiin vapaus valita uskonnonopetus riippumatta omasta jäsenyydestä, ei ole oikea ratkaisu. Opetushallituksen tulisi laajentua ja tehdä opetussuunnitelmia kaikille uskonnonryhmille, joiden opiskelijoita olisi tällä lainsäädännöllä vähintään kolme. Voimme todeta, ettei tällä tavalla opetuksen laatua, opettajien pätevyyttä voida taata koko maan mittakaavalla. Pitkällä aikavälillä se teettäisi paljon työtä ja yhteiskunnallisena muutoksena se olisi lähes mahdollon. Tilannetta voisi helpottaa rajaamalla uskontokunnat mitä oppimääriä Suomessa opetettaisiin. Esimerkkinä Itävalta, jossa opetetaan tunnustuksellista uskontoa siten, että oppilas saa valita 16 eri uskontokunnasta itselleen mieleisen. Tilanne, jossa uskonnot rajattaisiin tällä tavalla tiettyihin uskonnon oppimääriin, olisi poliittisesti haaste.

Kuten todettua, uskontojen oppimäärien avaaminen kaikille uskonnoille on pelkästään ongelmallinen visio. Oppimääriä tulisi rajata, joka taas ei tue yhdenvertaisuutta ja on poliittisesti arvopohjainen valinta yhteiskunnalta. Jos taas oppimääriä ei rajata, voimme uskoa, että laadukasta opetusta emme pysty koko maassa takaamaan. Yksi ratkaisu, joka ei tuottaisi muutosta perusopetus- tai uskonnonvapaus lakiin olisi malli, jossa elämäkatsomustieto avattaisiin kaikille oppilaille. Silloin nykyiset uskonnon oppimäärät sekä elämäkatsomustieto vaihtoehtoisena oppiaineena jatkaisivat opetusta normaalisti. Tämä päätös korostaisi oppilaan omaa valintaa eikä perustuisi uskonnolliseen jäsenyyteen. Kumminkaan tämäkään päätös ei olisi yksiselitteinen, ja opettajien kouluttamiseen, opetussuunnitelman kehittäminen oppiaineen kohdalla sekä opetusmateriaalien uusiminen olisi oppiaineessa edessä. Nämä muutokset eivät ole niin laajoja kuin tässä kappaleessa muissa esittämissäni didaktisissa malleissa. Elämäkatsomustiedon avaamisella kaikille oppilaille pyritään ratkaisemaan yhdenvertaisuusongelmaa. Jos pysähdymme tarkastelemaan, onko tämä yhdenvertaisin ja oikeudenmukaisin ratkaisu kaikkia uskontoja kohtaan vastaus on kieltävä. Oikeudenmukaisinta

olisi, että uskonnonoppiaineiden opetus avattaisiin kaikille avoimeksi. Ei pelkästään elämäkatsomustieto tai oma jäsenyyteen perustuva uskonnon oppimäärä.

Yhteiskunnallinen muutos on ollut viime vuosikymmeninä uskonottomien osalta merkittävä. Uskonottomien osuus väestöstä kasvaa vuosi vuodelta, ja tulevaisuudessa jos jatkamme nykyisellä mallilla elämäkatsomustiedon oppilaat tulevat lisääntymään. Kumminkin oppilasmääriä on hankala ennustaa.

3.5 Katsomusopetus vapaaehtoista

Yksi vaihtoehtomalli katsomusaineiden opetukselle olisi sen muuttaminen kokonaan vapaaehtoiseksi. Tällaista mallia toteutetaan esimerkiksi Sveitsissä (Ziebertz & Riegel, 2009). Tämä malli muuttaisi katsomusopetuksen uskonnonvapauslain mukaiseksi. Opetusta järjestettäisiin käytännössä samalla tavalla kuin valinnaisia-aineitakin tällä hetkellä. Haastetta tähän tuo se, saisiko oppilas osallistua muun kuin oman uskontokuntansa opetukseen. Valinnaisuuden haasteena on mahdolliset käytännötekijät kuten opetusjärjestelyt sekä kuka ainetta opettaisi? On ehdotettu, että opetusta antaisi uskontokuntien edustajat, jolloin opetus olisi tunnustuksellista. Tällaista mallia kannattavat erityisesti pienten herätysliikkeiden ja uskontokuntien edustajat. Haastetta opetukseen toisi uskonnon hiipuva asema koulussa. Pitkällä aikavälillä oppilasmäärät valinnaisessa opetuksessa todennäköisesti laskisivat. Todennäköisyys sille, että koulusta tulisi uskonnoton pitkällä aikavälillä olisi suuri. Jos tähän malliin siirryttäisiin opetuksen toteutus ja sen rooli koulukontekstissa olisi hyvin erilainen kuin se on tänä päivänä. (Kähkönen, 1976)

Positiivisena nähdään, että vapaaehtoisuus tukisi oppilaan oman valinnan kunnioittamista ja opetus olisi täysin uskonnonvapauslain mukaista. Uskonnonopetuksen muuttaminen tunnustukselliseksi voisi asettaa koulun, kirkon ja yhteiskunnan asettamaan rajojaan uudestaan. Tällä hetkellä, kun opetus on tunnustuksetonta se ei ole uskonnon harjoittamista. Koulu ei tällöin levitä mitään aatetta tai arvopohjaa. Jos opetus olisi tunnustuksellista opetus sisältäisi uskonnonharjoittamista. Se voisi asettaa oppiaineet risteyskursseille koulun sisällä ajatellen esimerkiksi opetusta maailman synnystä. Lisäksi jos ajatellaan, että opetus tapahtuu koulussa opetussuunnitelman mukaan, myös vapaaehtoiselle katsomusopetukselle tulisi tehdä myös oma suunnitelma. Tämä muuttaisi nykyistä järjestelyä ja vaatisi yhteisen linjan opetuksen järjestäjän kanssa. Vapaaehtoinen opetuksen malli ratkaisisi yhdenvertaisuusongelman mutta toisi haasteellisuutta ajatellen opetuksen järjestämistä ja koulun arvopohjaa.

4 Johtopäätökset

Ajatellen nykyistä katsomusopetusta suurimpana haasteena sen jatkumiselle nähdään demografinen muutos ja oppiaineen yhdenvertaisuus (Salmenkivi & Åhs, 2022, s.10). Yhteiskuntamme tulee monikulttuuristumaan sekä kristilliset perinteet tulevat maallistumaan, jolloin uskonnollinen kenttä yhteiskunnassa tulee muuttumaan. Oppiaineen järjestämisessä on haasteita liittyen oppiaineen arvolatautuneisuuteen, aikataulutukseen ja opettajien pätevyyteen. Yhteistä katsomusainetta pohditaan yhteiskunnallisessa keskustelussa aiheen tiimoilta jatkuvasti. Alueelliset erot katsomusaineidenopetuksessa ovat suuria ja keskittyvät suuriin kasvukeskuksiin. Näissä kaupungeissa yhdenvertainen opetus on haastavinta. Opettajien pätevyys, opetuksen järjestäminen ja aikatauluttaminen on haaste, jonka kanssa koulut painivat. Oppiaineen arvolataus aiheuttaa perheiden ja koulun välille haastetta. Tarvitseeko koulun välittää edes katsomusopetusta? Tilanne on moninainen ja koskettaa jokaista suomalaista. Oppiaineen muuttaminen olisi valtava muutos ja se pitää tehdä harkiten. Kumminkin voimme todeta, että tarvitsemme muutosta ratkaistaksemme nämä nykyiset ongelmat. Ongelmakohtat ovat luonteeltaan monimutkaisia ja arvolatautuneisuuden vuoksi ne herättävät laajaa erimielisyyttä.

4.1 Lyhyen aikavälin ratkaisuja katsomusopetukseen

Lyhyen aikavälin kehityslinjoina voimme pitää katsomusaineita koskevan tilastoinnin kehittäminen, katsomusopetuksen tutkimuksen tukeminen ja opetuksen kehitys eri oppiasteilla. Ensimmäisenä kehityslinjana voidaan pitää opetuksen tutkimista ja sen tukemista riittäväillä resursseilla. Tällä hetkellä akateemista tutkimusta katsomusopetuksen kehittämisestä koulun kentältä on hyvin vähän. (Salmenkivi ja Åhs, 2022, s.212)

Tutkimusta on katsomusaineiden opetuksesta Euroopasta, mutta näitä ei voi hyödyntää suoraa Suomeen johtuen kulttuurisista ja yhteiskunnallisista eroista. Tutkimusta tulisi tukea riittäväillä resursseilla, jotta rakenteellisia muutoksia ongelmakohtiin voitaisiin tulevaisuudessa tehdä. Tutkimus voitaisiin keskittää koulussa tehtäviin kokeiluihin ja tutkimustoimintaan. Kokeiluja didaktisista malleista tulisi tehdä eripuolella Suomea ja erikokoisissa kouluissa. Tutkimusta varten voitaisiin perustaa tutkimusryhmä, jotka kartattaisivat nykytilannetta Suomessa ja organisoisivat koulukokeiluja. (Salmenkivi ja Åhs, 2022, s.212)

Tällä hetkellä suurimpana haasteena nykyisessä opetusmallissa nähdään olevan yhdenvertaisuuden ongelma. Jos oppilaan oma uskontoa ei opeteta koulussa, hän pystyy siirtymään opetukseen, jota pitää hänen oma uskonnollinen yhdyskuntansa. Opetuksesta vastaa oppilaan uskonnollinen yhdyskuntansa, jolloin opetuksen tuntimääriä on mahdoton seurata eikä oppilasta voida arvioida samalla tavalla kuin katsomusopetukseen osallistuvia oppilaita. Tällöin opetukselle ei voi taata opetussuunnitelman mukaista opetusta ja aiheuttaa epätasa-arvoisuutta. Kuntien tulisi tarjota kaikille samanlaista opetusta ja valmiuksia. Suomalainen koulujärjestelmä tarjoaa kaikille oppilaille, usean katsomuksen oppiaineita, jotka toteutetaan tunnustuksettomasti ja näin kaikkien oppilaiden tulisi voida osallistua julkisen koulun tarjoamaan katsomusopetukseen (Salmenkivi ja Åhs, 2022, s. 213). Oppilaan, jonka uskontokunnanopetusta ei koulussa opiskella tulisi voida osallistua elämänkatsomustiedon opiskeluun. Lakeja ja säännöksiä tulisi rajata siten, että kaikille olisi samat oikeudet katsomusopetuksessa eikä kukaan voi siitä jäädä pois tai siirtyä oman uskontokunnan järjestämään opetukseen.

Toisena yhdenvertaisuusongelmana nähdään olevan evankelisluterilaisen uskonnon erityisasema. Kuka oppilas tahansa saa osallistua evankelisluterilaiseen opetukseen omasta uskontokunnasta riippumatta, mutta sama ei koske evankelisluterilaisia oppilaita. Evankelisluterilainen oppilas ei saa halutessaan valita elämänkatsomustietoa. Tämänhetkisen opetuksen ongelmakohtia avaisi elämänkatsomustiedon avaamisen kaikille oppilaille. Jotta tämä muutos voitaisiin tehdä, tulisi nykyisille opettajille järjestää lisäkoulutusta sekä ottaa elämänkatsomustieto pakolliseksi osaksi opettajankoulutusta. Elämänkatsomustiedon avaaminen auttaisi yhdenvertaisuus ongelmaan erityisesti evankelisluterilaisten oppilaiden kohdalla. Oppilaan valinnan alakoulussa tekisi oppilas yhdessä huoltajien kanssa, sekä täysikäisenä oppilas saisi valita katsomusopetuksen itse. (Salmenkivi ja Åhs, 2022, s.216)

Kunnissa opetuksen järjestäjät ovat alkaneet järjestää yhdistettyä katsomusopetusta. Tällöin kunnat ovat tulkinneet opetussuunnitelmaa ja soveltaneet sitä opetuksen järjestämiseen. (Salmenkivi & Åhs, 2022, s. 213) Tällä hetkellä opetuksen järjestämisen ohje on väljä ja tulkinnanvarainen (OPH-56-2018). Siinä todetaan, kuinka katsomusaineiden eri oppimääriä voidaan yhdistää joltain osin. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että koulut ovat yhdistäneet katsomusopetusta uskonnon opetussuunnitelman yhteisiltä osioilta, jota kunnat ovat hyödyntäneet integroidessa katsomusopetusta. Tätä ohjetta tulisi ehdottomasti tarkentaa, jotta kunnat eivät voisi lähteä itse soveltamaan katsomusopetusta. Jos opetusta yhdistetään, tulisi sille olla enemmän ohjeita ja säännöksiä, jolloin omaa tulkinnanvaraisuutta ei hyödynnettäisi.

Tämä turvaa oppilaan yhdenvertaisuuden ja oikeuden oman uskontokunnan opetukseen. Jos yhteistä opetusta aletaan toteuttamaan, tulisi sitä tutkia ja testata.

Lyhyen aikavälin ratkaisut toimivat ratkaisuinä nykyisen katsomusopetuksen ongelmille. Näitä ongelmia ovat yhdenvertaisuus ja opetuksen järjestämiseen liittyvät tekijät. Jotta voisimme ratkaista alueellisia haasteita opetuksen järjestämisessä, tulee tilastointia katsomusaineiden oppilaista tehdä tarkemmin. Salmenkivi ja Åhs (2022, s. 212), toteavat kuinka ajantasaista tietoa katsomusaineiden oppilasmäärästä on hyvin vähän, koska ne ovat luokiteltu arkaluonteiseksi tiedoksi. Salmenkivi ja Åhs toteavat, että tilaston kerääminen on ensiarvoisen tärkeää suunnitellessa opettajien tarvetta sekä opetusta. He toteavat kuinka katsomuksellinen kenttä on nopeassa muutoksessa ja luotettavan tiedon tarve täten kasvaa huomattavasti. Luotettava tieto oppilasmäärästä mahdollistaa katsomusaineita koskevaa tutkimusta alueellisesti. Täten tulevaisuuden haasteisiin opetusta järjestäessä voidaan tehdä jo nyt. Tukemalla tutkimusta, opettajien lisäkoulutusta voimme ratkaista tämän hetken ongelmat, jossa oppilaita siirrellään koulupäivän aikana toiseen kouluun oman katsomusaineen opiskeluun. Lisäksi voisimme ratkaista ongelmat, jossa opettajien pätevyyyteen voitaisiin kiinnittää huomiota avaamalla koulutuspaikkoja tai lisäkouluttamalla nykyisiä opettajia. Tällä hetkellä myös opettajien pätevyydestä tilastollista tietoa on hyvin vähän (Salmenkivi ja Åhs, 2022, s. 213). Tämä tiedonpuutteen valossa emme saa kattavaa kuvaa kuinka paljon opettajia on tai kuinka paljon opettajia tarvittaisiin. Tämä tiedonpuute keskittyy erityisesti elämäkatsomustiedon ja islamin opetukseen, joiden oppilasryhmät kasvavat jatkuvasti (Salmenkivi ja Åhs, 2022, s. 214).

4.2 Pitkän aikavälin ratkaisuja katsomusopetukseen

Kun lähdemme miettimään katsomusaineiden muokkaamista. Voimme todeta kuinka pitkän aikavälin ratkaisuja olisi opetuksen mallin muuttaminen. Riippumatta millaista mallia lähdetäisiin toteuttamaan, jokainen malli vaatii paljon tutkimus-, suunnittelu-, ja kehittämistyötä. Tätä työtä tulee lähteä tekemään Opetus- ja kulttuuriministeriön asiantuntijat yhdessä opetushallituksen kanssa. Tämä ryhmä voisi lähteä tutkimaan ja ajamaan mahdollista uudistusta eteenpäin. Uudistus vaatisi paljon resursseja ja se mitä mallia lähdemme toteuttamaan, on poliittinen valinta. Tutkimus- ja suunnittelutyössä tulee olla mukana myös poliittisia asiantuntijoita.

Valinta opetusmallista tulisi tehdä ajatellen mikä malli sopisi parhaiten nykyiseen ja tulevaisuuden yhteiskuntaan. Opetuksen tulisi tukea oppilaiden kasvua meidän yhteiskuntaamme. Opetuksen tulisi vastata tarpeeseen mitä tietoja ja taitoja tarvitsemme nykyisessä ja tulevaisuuden yhteiskunnassa kasvamiseen. Jokaisessa opetusmallissa on hyviä ja huonoja puolia. Yksikään niistä ei ole ylitse muiden eikä niiden ole tarkoitus vastata nykyisen mallin ongelmakohtiin.

En ole tässä tutkielmassa pyrkinyt vastaamaan siihen mikä didaktinen malli olisi paras Suomen koulutusjärjestelmään. Päinvastoin haluan antaa tietoa erilaisista opetusmalleista sekä katsomusopetuksen nykytilasta ja sen haasteita.

Katsomusaineiden ongelmat ovat läsnä myös jatko-opiskelussa yläkoulussa ja lukiossa, mutta olen rajannut tämän tutkimuksen keskittymään pelkästään alakoulun käsittelyyn. Nämä ovat kumminkin sellaisia asioita, jotka tulee ottaa tulevaisuudessa asiaa tutkiessa esille ja huomioon. Jatkotutkimusaiheena esitän katsomusopetuksen tutkimista yläkoulussa ja lukiossa.

Vaikka tutkielmassa nousee esille uskontosidonnaisen opetuksen ongelmia, on se opetusmallina yhtä tärkeä ja hyvä kuin mahdolliset muut. Se mitä didaktista mallia lähdetään toteuttamaan, tulee tehdä ajatellen oppilaiden ja yhteiskunnan parasta. Millaisia tietoja ja taitoja tulevaisuuden yhteiskunnassa tarvitsemme. Meidän tulee pystyä jokseenkin ennustamaan oppilasmääriä sekä yhteiskunnassamme olevia uskontoja ja tehdä valinta millaiseksi haluamme opetusta muokata.

5 Pohdinta

Jotta katsomusaineet saadaan toimivaksi monikatsomuksellisessa Suomessa, tulee asiantimoilta tehdä lisää uudistus- ja tutkimustyötä. Informaatioyhteiskunnassa kasvaville lapsille ja nuorille tarvitaan turvallista tilaa, joka kannustaa oman uskonnollisuuden pohdintaan. Suomessa on mahdollisuus tehdä laadukasta tutkimusta ja käytettävissä on monipuolisesti koulutetut opettajat. Enää puuttuu koulutuspoliittiset päätökset oppiaineen hyväksi. (Kavonius, M. 2021) Tässä pro gradu –tutkielmassa on pyritty vastaamaan, millaisia päätöksiä katsomusopetukselle tulee tehdä lyhyellä ja pitkällä aikavälillä. Tutkielmassa on käsitelty uskonnon opetuksen lähtökohtia, historiaa, opetuksen haasteita sekä tulevaisuuden mahdollisia didaktisia malleja. Näiden kautta olen pyrkinyt luomaan kokonaisuuden, joka tukee tulevaisuuden tutkimus- ja kehitystyötä katsomusopetuksen alalla.

Uskonnonopetuksella on yhtä pitkä historia kuin meidän koulujärjestelmällämme. Uskonnon opiskelulla on ollut merkittävä rooli satojen vuosien ajan. (Kallioniemi, 2005, s. 12) Nyt koulu on murroksen vaiheessa, kun yhteiskuntamme on nopeasti monikulttuuristunut. Tähän muutokseen suurimpana tekijänä on ollut maahanmuutto. Lisäksi viime aikoina yhteiskunnallinen muutos katsomuksissa ja uskonnollisuudessa on ollut nopeaa, kun globalisaatio, digitalisaatio ja sekularisoituminen ovat muovanneet suomalaista katsomuskenttää. Jatkossa Suomi tulee edelleen monimuotoistumaan ja katsomuksellinen kenttä laajenee sen mukaan entisestään. Katsomuksellinen monimuotoisuus on nopeinta suurissa kasvukeskuksissa, kuten pääkaupunkiseudulla. (Salmenkivi & Åhs, 2022, s.13) Tämä demografinen muutos pakottaa tekemään muutoksia nykyiseen katsomusopetukseen.

Johtopäätöksissä kokoon yhteen perusteluja, kuinka meidän tulee satsata tutkimustyöhön, opetusmateriaaleihin ja oppiaineen aseman parantamiseen, jotta säästymme tulevaisuudessa haasteilta ja kuinka voisimme ratkaista nykyisiä ongelmakohtia. Tutkielmassa on ollut tarkoitus selvittää, millaisia ongelmakohtia nykyisellä katsomusopetuksella on ja miten niitä voisi ratkaista lyhyellä ja pitkällä aikavälillä. Tutkielman johtopäätöksistä on havaittavissa, kuinka muutosta nykyiselle katsomusopetukselle on mahdollista tehdä. Muutos tarvitsisi lisää tutkimustyötä ja taloudellisia resursseja. Kokoon tässä pohdinnassa tietoa tutkielman prosessista tutkimuksen motiiveista – maaliviivaan asti. Lisäksi nostan esille ajatuksiani uskonnonopetuksen nykytilanteesta ja sen tulevaisuudesta.

Tämä tutkimusprosessini on lähtenyt liikkeelle ajatuksen tasolla jo noin viisi vuotta sitten. Ensimmäisenä opiskeluvuoteni tein kasvatustieteiden esseen katsomusaineen tulevaisuudesta. Esseen tarkastaja palautti työni hyväksyttynä ja saate kommentilla “Tässäpä hyvä kandidin aihe”. Tämän jälkeen seurasin yhteiskunnallista keskustelua asian tiimoilta sekä vuonna 2020 kirjoitin kandidaatin tutkielman uskonnonopetuksen historiasta. Kandidaatin työssäni esittelen jatkotutkimusaiheita, josta yhdestä aiheesta olen jatkanut nykyisessä Pro gradu- tutkielmassa.

Tässä luvussa käsitellään tutkielman johtopäätöksistä nousseita ajatuksia. Esittelen jatkotutkimusaiheita, joiden avulla tätä tutkimusaihetta voitaisiin hyödyntää ja lähteä tutkimaan lisää. Lisäksi tässä luvussa pohdin tutkimusprosessia. Esittelen mitä hyötyä tämän aihepiirin tutkimisesta on yhteiskunnallisella tasolla.

Koen tutkielmaproessin olleen vaativa ja palkitseva matka. Tutkielmani myötä oma tietoisuus opetuksen nykytilasta on parantunut. Olen yrittänyt muovata omaa näkökulmaa siitä millainen tulevaisuuden katsomusopetuksenmalli tulisi olla. Tutkimusprosessi on opettanut akateemisen tutkimisen lähtökohtia, tutkimussuunnitelmasta - johtopäätöksiin asti. Onnistuin luomaan loogisen kokonaisuuden, joka välittää lukijalleen helposti lähestyttävän kokonaisuuden uskonnonopetuksen nykytilasta. Tutkielmassani käyttämä teoreettinen lähtökohta oli mieleinen ja joutuisasti etenevä näkökulma. Koen tutkielmani vahvuudeksi sen helppolukuisuuden ja selkeyden. Olen pyrkinyt tekemään tutkielmastani ikään tai koulutustaustaan katsomattoman tutkielman aiheesta kiinnostuneille.

Tekemäni tutkielman pohjalta nousee muutama jatkotutkimusaihe. Tämän tutkielman pohjalta herää kiinnostus selvittää miten opettajankoulutuksessa huomioidaan katsomusopetus ja millaisin tavoin opettajaopiskelijoille opetetaan katsomusaineita. Lisäksi tutkimus opettajien kokemuksista katsomusaineiden opettajana olisi mielenkiintoinen jatkotutkimusaihe. Nämä jatkotutkimusaiheet voisivat tarjota hyödyllisiä tietoja kehittäessä koulutussuunnittelua yliopistossa. Nämä sijoitukset opettajien koulutuksen kehittämiseen toisivat tulevaisuudessa valmistuvien opettajien mukana laadukasta opetusta perusopetukseen.

Aikaisempaa tutkimusta uskonnonopetuksesta on tehty Suomessa opetuksen pitkään historiaan verrattuna melko vähän. Viime vuosina tutkimukset katsomusaineiden nykytilasta ja esimerkiksi opettajien näkökulmista ovat yleistyneet. Olen pyrkinyt tuomaan tällä tutkimuksellani uutta näkökulmaa kooten yhteen katsomusaineiden lähtökohtia ja sitä millainen tulevaisuus katsomusaineiden oppiaineella voisi olla.

Tämänhetkinen moninainen katsomusaineiden opetussuunnitelma tuottaa haastetta opettajien pätevyyttä, oppimateriaaleja sekä opetuksen käytäntöjä ajatellen. (Salmenkivi & Åhs, 2022, s. 56) Meidän tulee parantaa ja lisätä erityisesti vähemmistöuskontojen oppimateriaaleja. Näin pystymme parantamaan nykyistä yhdenvertaisuuteen ja tasa-arvoon liittyvää ongelmaa. Lisäksi meidän tulee tarkentaa lakeja, jotka koskevat oppilaan osallistumista katsomusopetukseen. Lakeja tulee tarkentaa siten, että jokainen oppilas osallistuu joko oman uskonnon tai elämäkatsomustiedon opiskeluun. Näin jokaiselle oppilaalle on taata yhdenvertainen opetus. Lisäksi tutkimustietoa opettajien pätevyyksistä tulee saada tarkemmin, jotta pystymme ratkaisemaan haastetta koskien tulevaisuuden opetusta ja sen järjestämistä (Salmenkivi & Åhs, s. 213).

Oman tutkielmani perusteella ja aikaisempiin tutkimuksiin vedoten totean, että oppiainetta tulee kehittää erityisesti lisäämällä tutkimusta yhteiskunnallisella tasolla. Katsomusaineiden opiskelu on osana jokaisen suomalaisen koulupolkua ja sen takaaminen laadukkaalla opetuksella on ensiarvoisen tärkeää. Kun yhteiskunnallisella tasolla tehtäisiin muutoksia oppiainetta kehittäessä sillä, olisi vaikutuksia yksilötasolla jokaiseen koululaiseen. Silloin pystymme rakentamaan jokaiselle oppilaalle tasavertaisen opetuksen, joka tukee hänen uskonnollista identiteettiänsä.

Lähteet

- Alberts, W. (2008) *Didactics of the Study of Religions*. University of Bremen: Brill.
- Allberts, W. (2007) *Integrative Religious Education in Europe*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Aro, T., Aro, R., Honkala, N., Huttula, T. & Mäkelä, L. (2020) Mille väestölle? Ikäryhmäkohtaiset alueelliset väestöennusteet sekä uusien opiskelijoiden määrien ennuste kaikilla kouluasteilla Suomessa 2018–2040. Helsinki: Sitra.
- Berglund, J. (2013) Swedis Religion Education – Objective but Marinated in Lutheran Protestantism? *Temenos*, 49 (2), 165–184. *Nordic Journal of Comparative Religion* 49 (2).
- Bellah, R. (2011) *Religion in human evolution: from Paleolithic to the Axial Age*. Cambridge, Ma: Belknap Press of Harvard University Press.
- Finlex, (2003) *Uskonnonvapauslaki*. Helsinki: Opetusministeriö.
- Grönlund, H. & Hiilamo, H. (2006) Diakoniatyö hyvinvointivaltion mittarina. *Yhteiskuntapolitiikka* 71:2, 134–145.
- Grönlund, H. & Pessi, A. (2015) The Influence of religion on Philanthropy across Nations. Teoksessa: Wiepking, P. & Handy, F. *The Palgrave handbook of global philanthropy*. (558–569).
- Gustafsson, J. (2012) Miksi uskonnonopetusta vastustetaan? <https://suomenkuvalehti.fi/mielipide/miksi-uskonnonopetusta-vastustetaan> Luettu 9.11.2022 Helsinki: Suomenkuvalehti.
- Elo, P., Honkala, S & Salmenkivi, E. (2006) Elämäkatsomustietoa opetussuunnitelmissa. Teoksessa P. Elo, E. Hulkki & E. Kaila, *Kaikki virtaa - elämäkatsomustiedon perusta ja tulevaisuus*. (10–33) Helsinki: F.G. Lönnberg.
- Elo, S. & Laine, U. Myös katsomusaineissa pitää noudattaa opetussuunnitelmaa. Helsinki: Opetushallitus <https://www.oph.fi/fi/blogi/myos-katsomusaineissa-pitaa-noudattaa-opetussuunnitelmaa> Luettu 8.11.2022.
- Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (2010) *Grzelak v. Puola*. Finlex: [132516](#).

Hemmilä, J. (2006) Luokanopettajat ja elämäkatsomustieto: Elämäkatsomustieto tämän päivän koulussa luokanopettajien näkökulmasta. Tampereen yliopiston opettajankoulutuslaitos.

Hokkanen, P. (2014) Uskonnonvapaus monikulttuuristuvassa koulussa. https://osuva.uwasa.fi/bitstream/handle/10024/7352/isbn_978-952-476-553-4.pdf?sequence=1&isAllowed=y Luettu 8.1.2023.

Hull, J. (2002) Der Segen der Säkularität: Religionspädagogik in England and Wales. Waxmann.

Kallioniemi, A. (2005) Uskonnonopetus ja uskontokasvatus historiallisyhteiskunnallisessa kontekstissaan. Teoksessa A. Kallioniemi & J. Luodeslampi (toim.), *Uskonnonopetus uudella vuosituhannella* (11–54). Helsinki: Kirjapaja Oy.

Kallioniemi, A. (2007) Näkökulmia Eurooppalaiseen uskonnonopetukseen – oppiaineen kehittämisen haasteita Norjassa ja Suomessa. Teoksessa A. Kallioniemi & E. Salmenkivi *Katsomusaineiden kehittämishaasteita: Opettajankoulutuksen tutkintouudistuksen virittämää keskustelua*. Helsinki: Helsingin Yliopisto.

Kallioniemi, A. & Krohn, I., (2012) Vielä uskonnonopetuksesta: yhteinen katsomusaine kaikille? [viela-uskonnonopetuksesta-yhteinen-katsomusaine-kaikille](#) Luettu 8.11.2022.

Kamppinen, M. (1987) Elämäkatsomuksesta elämäkatsomustietoon. Teoksessa M. Kamppinen *Elämäkatsomustieto* (11-45) Helsinki: Gandeamus.

Kavonius, M. (2021) Young people's perceptions of the significance of worldview education in the changing Finnish society. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Ketola, K. (2020a) Uskonto ja kulttuurin murros. Teoksessa: H. Salomäki, M. Hytönen, K. Ketola, Salminen V-M. & J. Sohlberg (toim.) *Uskonto arjessa ja juhlassa – Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2016-2019*, s. 12-44. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 134.

Ketola, K. (2020b) Uskonnolliset identiteetit ja uskomusmaailma moninaistuvat. Teoksessa H. Salomäki, M. Hytönen, K. Ketola, Salminen V-M & J. Sohlberg (toim.) *Uskonto arjessa ja juhlassa – Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2016-2019*, s. 67-89. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 134.

- Ketola, Salminen V-M, & J. Sohlberg (toim.) *Uskonto arjessa ja juhlassa – Suomen evankelisluterilainen kirkko vuosina 2016-2019*. s .87-89. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 134.
- Ketola, K., Martikainen, T. & Taira T. (2018) *Uskontososiologia*. Turku: Eetos-julkaisuja.
- Kirkon tutkimuskeskus (2019) Gallup Ecclesiastica 2015. Versio 1.0. (2019-10-29) Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto: <http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD3211>.
- Klausen, S. H. (2011) *På tværs af fag. Fagligt samspil i undervisning, forskning og teamarbejde*. Kööpenhamina: Akademisk Forlag.
- Klutzn, P. (2016) *Religious Education Faces the Challenge of Religious Plurality, A Qualitative-Empirical Study in Vienna*. *Religious Diversity and Education in Europe* 32. Münster: Waxmann.
- Koikkalainen, A., (2010) *Uskonnonopetus ja ihmisoikeudet*. Ihmisoikeusliitto ry.
- Kotkavirta, J. (2007). *Elämäkatsomustiedon opetuksen pitkän aikavälin kehitystehtävistä*. Teoksessa A. Kallioniemi & E. Salmenkivi (toim.), *Katsomusaineiden kehittämishaasteita: opettajankoulutuksen tutkinnonuudistuksen virittämää keskustelua (113–124)*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kuusisto, A., Poulter, S. & Kallioniemi A. 2017. Finnish Pupils Views on the Place of Religion in School. *Religious Education* 112(2), 110-122. Doi: 10.1080/00344087.2016.1085237.
- Laine, M.H. 2019. Koulu kulttuuri-identiteetin tukijana: Opetussuunnitelman kulttuurisesti kestävät tavoitteet. *Ainedidaktikka*. 3, 1 (elo 2019), 21–42. DOI:<https://doi.org/10.23988/ad.72962>.
- Lonka, K., & Westling, S. K. (2018) *Phenomenon-based learning*. In K. Lonka (Ed.) *Phenomenal Learning from Finland (173-193)* Edita.
- Luodeslampi, J. (2005) *Eläminen ja työ moniuskoisessa yhteiskunnassa*. Teoksessa A. Kallioniemi & J. Luodeslampi (toim.) *Uskonnonopetus uudella vuosituhanella (438-444)* Helsinki: Kirjapaja Oy.
- Lyhykäinen, K. (2019) *Onko Suomi Euroopan mallimaa myös uskonnonopetuksessa?* Teema 2019/2: Katsomuskasvatus.

Malinen, P., (1985) Opetussuunnitelmat nykyajan koulutuksessa. Keuruu: Otava.

Manninen, A., (2016) Katsomusaloite ei yltänyt eduskuntaan. <https://www.suomenmaa.fi/uutiset/katsomusaloite-ei-yltanyt-eduskuntaan/> Luettu 9.11.2022.

Mattila, M., (2020) Suurin osa suomalaisista muuttaisi koulujen uskonnonopetusta - Elämäkatsomustiedon opettaja: "Uskonto voi olla jollekulle iso peikko" Luettu 9.11.2022 [3-11143116](#).

Mård, N., & Hilli, C., (2022) Towards a didactic model for multidisciplinary teaching – a didactic analysis of multidisciplinary cases in Finnish primary schools. Vaasa: Åbo Akademi University.

Odiah, L. (2007) Evankelisluterilaisen uskonnon opettajat ja uskonnon opetuksen tulevaisuus monikulttuuristuvassa yhteiskunnassa. Teoksessa A. Kallioniemi & E. Salmenkivi (toim.), *Katsomusaineiden kehittämishaasteita: opettajankoulutuksen tutkinnonuudistuksen virittämää keskustelua* (91–112). Helsinki: Helsingin yliopisto.

Opetushallitus, Elämäkatsomustiedon opetus käytännössä, <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/elamankatsomustiedon-opetus-kaytannossa> Luettu 8.11.2022.

Opetushallitus, Katsomusaloite 2015, [artikkeli-katsomusaloite-2015](#) Luettu 8.11.2022.

Opetushallitus, Opetusta sääteleviä lainkohtia, <https://www.oph.fi/fi/oppimateriaali/miina-ja-ville-opettajan-oppaita/elamankatsomustieto-oppiaineena/opetusta-saatelevia> Luettu 2.12.2022.

Opetushallitus (2018). Ohje perusopetuksen uskonnon ja elämäkatsomustiedon sekä esiopetuksen katsomuskasvatuksen järjestämisestä sekä uskonnollisista tilaisuuksista esi- ja perusopetuksessa. OPH-56-2018.

Opetushallitus (2022) Ohje perusopetuksen uskonnon ja elämäkatsomustiedon opetuksen sekä esiopetuksen katsomuskasvatuksen järjestämisestä sekä yhteisestä juhlista ja uskonnollisista tilaisuuksissa esi- ja perusopetuksessa. OPH-3903-2022.

Opetushallitus. (2016) Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet.

Opetushallitus. Perusopetuksen opetussuunnitelman ydinasiat. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/perusopetuksen-opetussuunnitelman-ydinasiat> Luettu 15.3.2023.

- Otto, R. (1968) *The Idea of the Holy*. Englanti: Oxford University Press Inc.
- Patomäki, H. (2007) *Uusliberalismi Suomessa*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Pentikäinen, J. (1992) *Uskontotieteen tutkimusalueet*. Teoksessa: J. Pentikäinen (toim.) *Uskonto, kulttuuri ja yhteiskunta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Pessi, A. B. & Grönlund, H., (2018) *Julkinen ja yksityinen: uskonnon monipaikkaisuus*. Teoksessa: Ketola K., ym. *Uskontososiologia* (11–32) Turku: Eetos-julkaisuja.
- Poulter, S. (2013) *Kansalaisena maallistuneessa maailmassa: Koulun uskonnonopetuksen yhteiskunnallisen tehtävän tarkastelua*. Suomen ainedidaktinen tutkimusseura.
- Pyysiäinen, M. (2000) *Luokanopettaja ja koulun katsomusopetus. Luokanopettajien kokemukset ja käsitykset uskonnonopetuksen, elämäkatsomustiedon ja eettisen kasvatuksen toteuttamisesta ja järjestelyistä peruskoulun 1–6 luokilla*. Vantaa: Wsoy.
- Poulter, S. (2013) *Kansalaisena maallistuneessa maailmassa: Koulun uskonnonopetuksen yhteiskunnallisen tehtävän tarkastelua*. Suomen ainedidaktinen tutkimusseura.
- Rissanen, I., Ubani, M. & Poulter, S. 2019. Key issues of religion in Finnish public education. Teoksessa M. Ubani, I. Rissanen & S. Poulter (toim.) *Contextualizing Dialogue, Secularization and Pluralism: Religion in Finnish Public Education*, s. 203–216. *Religious Diversity and Education in Europe*. Münster: Waxmann.
- Rotkirch, A. (2021) *Syntyvyyden toipuminen ja pitenevä elinikä: Linjauksia 2020-luvun väestöpolitiikalle*. Valtionneuvoston Kanslian julkaisuja 2021:2.
- Räsänen, A. (2007) *Kansalaisten käsityksiä peruskoulun uskonnon opetuksesta*. Teoksessa: A. Kallioniemi & E. Salmenkivi (toim.) *Katsomusaineiden kehittämishaasteita: Opettajankoulutuksen tutkintouudistuksen virittämää keskustelua* (77–90). Helsinki: Helsingin Yliopisto.
- Salmenkivi, E. & Åhs V. (2022) *Selvitys katsomusaineiden opetuksen nykytilasta ja uudistamistarpeesta*. Helsinki: Opetus ja kulttuuriministeriö.
- Salmenkivi, E. (2007) *Elämäkatsomustieto ja sen opetus*. Teoksessa: T. Sakaranaho & A. Jamisto (toim.), *Monikulttuurisuus ja uudistuva katsomusaineiden opetus* (74–100). Helsinki: Helsingin yliopisto.

SUOL ry, Uskonnonopetus Suomessa, <https://www.suol.fi/index.php/uskonnonopetus-suomessa-2>, Luettu 1.3.2023.

Suomen virallinen tilasto (2013), Väestö uskontokunnan mukaan ja osuus väestöstä 1950–2013. Helsinki: Tilastokeskus.

Taira, T., (2015) Notkea uskonto. Turku: Eetos ry.

Taira, T., Martikainen, T. & Ketola, K. (2018) Johdanto: uskonnon sosiologinen tutkimus. Teoksessa: Ketola K., ym. *Uskontososiologia* (11–32) Turku: Eetos ry.

Tomperi, T. (2004) Elämänkatsomustiedon tiedetaustasta. Teoksessa: S. Ahonen & A. Siikaniva, *Eurooppalainen ulottuvuus. Ainedidaktinen symposiumi 6.2.2004* s.392–408. Helsingin Yliopiston soveltavan kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia; No.252.

Tomperi, T. (2013) *Opetuksen monet mallit ja suomalainen ratkaisu*. Niin & Näin 20 (1), 64–69.

Turunen, T. 2009. Kirjotetun opetussuunnitelman ilmiäsun ja piiloasun jäljillä. Teoksessa K. Kurtakko, J. Leinonen & M. Pehkonen. (toim.) Opettajaksi kehittyminen, hyvinvointi ja oppimisen strategiat. Lapin yliopisto. Kasvatustieteellisiä julkaisuja 19, 164–172.

United Nations (1948) Universal Declaration of Human Rights, <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>.

Vitikka, E. 2009. Opetussuunnitelman mallin jäsenyys: Sisältö ja pedagogiikka kokonaisuuden rakentajina. Suomen kasvatustieteellinen seura. Kasvatusalan tutkimuksia 44.

YK (1994) Human Rights Committee, CCPR General Comment No. 23: Article 27 (Rights of Minorities). https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2fC%2f21%2fRev.1%2fAdd.5&Lang=en Luettu 8.1.2023.

YK (1966) *KP-sopimus*. International Covenant on Civil and Political Right. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights> Luettu 8.1.2023.

Ziebertz H. & Riegel, U., (2009) Teaching religion in a multicultural European Society. Munster: LIT Verlag.

Åhs, V. (2020) *Wordviews and integrative education, a case study of partially integrative religious and secular ethics education in a Finnish lower secondary school context.* Kasvatustieteellisiä tutkimuksia 89. Helsinki: Helsingin yliopisto.